

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Odborné dívčí a ženské vzdělávání při školách spolku Ludmila v letech 1918-1938

Vypracoval: Radka Sarauerová
Vedoucí práce: Mgr. Helena Stejskalová
České Budějovice 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 22. dubna 2014

.....
Radka Sarauerová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především mé vedoucí bakalářské práce Mgr. Heleně Stejskalové za vedení, přínosné rady a trpělivost. Děkuji též mé rodině za vytvoření vstřícného prostředí během vzniku této bakalářské práce.

ANOTACE

Cílem této bakalářské práce je první ucelenější přehled a popis typů vzdělávání pro dívky a ženy v Českých Budějovicích při školách spolku Ludmila (kromě lycea). Vybrané téma je pozoruhodné, jelikož komplexnějšímu popisu odborného ženského a dívčího vzdělávání v letech 1918-1938 nebyla doposud věnována systematická pozornost jako spolkovému lyceu. Práce je, kromě úvodu a závěru, rozdělena do pěti kapitol. V první jsou stručně popsány dějiny vzdělávání žen v Čechách a následující kapitola obsahuje možnosti vzdělávání pro dívky a ženy v jihočeské metropoli. Třetí část se věnuje vzniku spolku a průběhu existence spolku Ludmila mezi léty 1918-1938. V následující kapitole jsou popsány školy při tomto spolku. V páté kapitole je zpracován přehled konkrétních oborů.

Klíčová slova: spolek Ludmila, vzdělávání, dívčí a ženské školy

ABSTRACT

The aim of this bachelor thesis is to create first comprehensive overview and description of education types for girls and woman in České Budějovice considering schools of the Ludmila association (except for lyceum). Topic chosen is noteworthy, since no one before systematically focused on complex description of specialized woman and girl's education in the time of 1918-1938 as it was in lyceum association case. Excluding introduction and conclusion, this paper consists of five parts. First one briefly describes history of woman and girl's education in Czech Republic, next section considers education possibilities for woman and girls in South Bohemian metropolis. Third chapter focuses on the origin of association Ludmila and its development between 1918-1938. Next chapter describes schools of this association and the last one sorts out the overview of concrete study fields.

Key words: Ludmila association, education, girl and woman's schools

OBSAH

ÚVOD	6
1. POČÁTKY ŽENSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ A ŽENSKÝCH SPOLKŮ V 19. A NA POČ. 20. ST.	15
1.1 Stručný vývoj ženské emancipace a základní pojmy	15
1.2 Situace v českých zemích ve 2. pol. 19. st. a významné osobnosti této doby	19
1.3 Vzdělávání dívek ve speciálních školách na konci 19. st. a na počátku 20. st.	23
2. DĚJINY VZDĚLÁVÁNÍ DÍVEK A ŽEN V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH V OBDOBÍ 19. A 20. ST.....	29
2.1 Základní přehled vývoje odborného ženského vzdělávání na jihu Čech	30
2.2 Přehled dívčích škol v Českých Budějovicích do konce roku 1945	32
3. VZNIK A PLÁNY DÁMSKÉHO SPOLKU LUDMILA.....	34
3.1 Ustavení spolku	34
3.2 Cíle spolku.....	35
3.3 Stanovy spolku.....	38
4. ODBORNÉ DÍVČÍ A ŽENSKÉ VYCHOVÁVACÍ ÚSTAVY PŘED ROKEM 1918.....	41
4.1 Pokračovací a průmyslová škola pro dívky	42
4.2 Kuchařská a hospodyňská škola pro dívky.....	42
5. ODBORNÉ DÍVČÍ A ŽENSKÉ VYCHOVÁVACÍ ÚSTAVY OD ROKU 1918.....	44
5.1 Vliv války na fungování ženských škol	44
5.2 Ústav ku vzdělání učitelek domácích nauk.....	45
5.3 Průmyslová a hospodyňská škola a její průběžná reorganizace do konce 30. let 20. st. .	46
5.4 Konec spolku Ludmila	51
ZÁVĚR	53
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	56
SEZNAM PŘÍLOH	59

ÚVOD

Osmdesátá léta předminulého století byla v Českých Budějovicích počátkem českého národního uvědomění i kulturního a hospodářského života. Zde se rodí první myšlenka založit školy pro dívky a ženy, které stojí o vzdělání. A právě proto musí být připomenuta důležitost Dámského spolku Ludmila, jehož péčí vznikaly téměř všechny dívčí školy ve městě.

Cílem předkládané bakalářské práce je první ucelenější přehled a popis typů vzdělávání pro dívky a ženy v Českých Budějovicích při školách spolku Ludmila (kromě lycea). Dívky a ženy neusilovaly jen o obecné vzdělání, nýbrž jim bylo umožněno získat především odborné a v praxi použitelné vzdělání, aby se poté mohly co nejlépe uplatnit na trhu práce. Jde o pokus přiblížit vývoj, průběh a proměny tohoto spolku, protože si nezaslouží být zapomenut.

Samostatný ženský spolek se staral o budoucnost žen, nalézal cestu k mladým chudým dívkám, závislých na českobudějovickém německu a pomáhal při zachraňování českých dětí před zgermanizováním, což bylo v té době na místě. Zapsal se do dějin Českých Budějovic svou charitativní a kulturní činností a přispíval k výchově mladých i starších. Nejvítěznější kapitolou spolku bylo ale jednoznačně školství. Ovšem i přes to, jak byl spolek výjimečný, je poněkud překvapující a nepochopitelné, že dodnes existuje tak velký nedostatek odborné literatury k tomuto tématu.

Klíčovými pro vznik této práce byly materiály uložené ve Státním okresním archivu České Budějovice (dále jen SOkA České Budějovice), ve kterém najdeme inventáře *Dámského spolku Ludmila a Veřejné odborné školy pro ženská povolání spolku Ludmila* obsahující seznamy dostupných položek. Bohužel se nezachovala nejstarší kniha zápisů schůzí, která pojednává o začátcích tohoto významného spolku pro město České Budějovice, což napovídá, že se ve fondu nenachází veškeré dokumenty, které spolek od začátku vytvořil. Od roku 1892 do roku 1950 je už úplná řada zápisů.

Důležitý je adresář a seznam členů s indexem z let 1885-1931, z kterých se dozvídáme, jak mohutný to byl spolek, co se týče členů. Zajímavý je také stavební deník z roku 1906, kde je vedle plánů a stavební dokumentace uveden postup všech prací na

budovách. Pod fondem Dámský spolek Ludmila byly ukryty materiály typu jednatelské zprávy, ve které se například píše o plánování oslavy padesátého výročí trvání spolku či o návštěvě jihočeské metropole tehdejším prezidentem Edvardem Benešem nebo o pořádání vánočních nadílek. Dále pak zprávy o stravovacích akcích, kde můžeme vidět, jak dobročinný tento spolek byl. Tyto zprávy ukazují, kolik poukázek na obědy bylo mládeži Dámským spolkem věnováno. Spolek Ludmila měl tedy nespočet činností, kterými byl výjimečný a jediný.

Mezi další materiály patřily zprávy o působení penzionátu Jihočeské Vesny, ve kterých byly především informace, kolik chovank bylo v jakém školním roce přijato nebo zprávy k jednotlivým školám či oborům. Mezi cenné dokumenty patří také slavnostní proslovy, stanovy spolku, různé dopisy, účetní knihy se seznamem členských příspěvků, záznamy protokolů ze schůzí, různá pozvání na porady či výlety, ale i např. přehled majetku. Důležitou součástí fondu spolku Ludmila je brožura nesoucí název Vzpomínka na paní Janu Zátkovou. Toto jméno je se spolkem spojeno od samého zrodu, neboť bez ní by spolek nebyl tím, čím byl. V té době nebyl nikdo, kdo by nevěděl, kdo Jana Zátková je a o co všechno se zasloužila. Byla jasným příkladem české ženy a vlastenky, která s tak obrovským nadšením vychovávala české dívky a ženy. Nejen proto se jméno Jany Zátkové již navždy zapsalo do dějin jihočeské metropole. Stěžejními pro tuto práci budou však výroční zprávy z let 1918, 1919 a výroční zpráva k padesátému výročí spolku mezi léty 1886-1936. Tyto výroční zprávy nabízí přehled činnosti spolku „Ludmila“, seznamy členek, účty, krátké tisky či brožury o organizaci škol a v neposlední řadě vývoj jednotlivých institucí.

Dobrou cestou k informacím je také *Památní kniha dívčího ústavu spolku „Ludmila“ v Budějovicích od roku 1887 do roku 1930 pod fondem jménem Veřejná odborná škola pro ženská povolání spolku Ludmila*. Kniha popisuje spolek od samého zrodu a dobře ilustruje, jak se od začátku s postupem času měnily názvy škol i samotné obory, dále obsahuje údaje za sebou se měnících ředitelů škol a vychovatelek a též obsahuje přesná čísla přihlášených dívek rok po roce. Do této práce jsou použity také materiály právě z tohoto fondu, mezi které patří protokoly obsahující záznamy k záležitostem vyučujícím a personálním, záznamy o darech, učebních pomůckách, výletech, přednáškách, účastech na výstavách, zprávy třídních učitelek či zprávy

hospitační, stav žákyň a jejich chování a klasifikace. A to vše mezi léty 1934-1937. Dále fond obsahuje přijímací katalog pro roky 1930-1931, kde jsou přehledně vypsány jména všech žaček i s jejich údaji jako jsou náboženství, mateřská řeč a jméno, příjmení a bydliště otce a matky. Jelikož je práce zaměřená hlavně na období mezi léty 1918-1938, je tato kniha velice přínosná. Zde je vidět, že materiálů není málo a jsou rozmanité. I přesto, že nejsou ucelené a nejsou dochované všechny roky od samého vzniku až po zánik spolku, rozhodně je se o co opřít a s čím pracovat. Pro tuto bakalářskou práci jsou materiály, které jsou uloženy v SOkA České Budějovice, dostačující a jistě by se daly využít i pro obsáhlejší práci. Bylo velkým potěšením zjistit, jaké bohatství uchovává archiv města o Dámském spolku Ludmila a mít šanci se tak z dochovaných materiálů dozvídat nové a nové informace tak potřebné pro vznik této práce. Bylo skutečně dech beroucím zážitkem, držet v ruce listy a papíry staré tolik desítek let a vědět, že členky spolku právě toto bohatství před sto lety psaly ručně perem. Velké množství položek bylo napsáno právě ručně osobně členkami, zároveň jiné položky byly psány na psacím stroji a menší množství bylo přepsáno do novější, čitelnější formy. Bohužel některé ručně psané úseky nebyly dostatečně čitelné, ale i tak se většina z nich dala přečíst bez větších potíží a byly srozumitelné. Prostudování všech fondů vyžadovalo vícero návštěv v SOkA České Budějovice a bylo časově náročné, na druhou stranu je vzniklá práce jasnou odměnou.

Z pohledu odborné literatury toho nebylo doposud mnoho napsáno. Jediná publikace věnující se spolku Ludmila je od Rudolfa Strnada, což je spis z třicátých let 20. století.¹ Nesmí být zapomenuto na bakalářské a diplomové práce, ve kterých se autoři věnovali právě tomuto spolku. Mezi ně patří Jan Votruba, který se zabýval spolkovým životem v Českých Budějovicích v první polovině 20. století.² V další diplomové práci se Monika Grünová věnovala vyššímu dívčímu školství na jihu Čech do začátku první světové války.³ Nejnověji a zároveň podrobně se ke spolku Ludmila vyjádřila Klára Novotná, která napsala nejen bakalářskou práci o životě Jany Zátkové, ale také

¹ Rudolf STRNAD, *Dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích 1885-1935*, b.m. 1937.

² Jan VOTRUBA, *Spolkový život v Českých Budějovicích v 1. polovině 20. století*, diplomová práce, Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2005.

³ Monika GRŮNOVÁ, *České vyšší dívčí školství na jihu Čech v letech 1850-1914: (čtyři příspěvky k jeho poznání)*, diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2006.

prezentovala článek v Jihočeském sborníku historickém.⁴ Ve své diplomové práci pak na toto téma navázala tím, že se snažila popsat nejprve spolky jako takové vč. jejich významu a pak samotný Dámský spolek Ludmila od samého vzniku až po jeho konec.⁵ Právě z těchto dvou posledních jmenovaných materiálů je v této předkládané práci také čerpáno.

Dalším důležitým zdrojem pro tuto předkládanou práci je druhé doplněné vydání Encyklopedie Českých Budějovic⁶ (dále jen Encyklopedie), která v heslech nabízí přehledné dějiny jihočeské metropole od pravěku až do počátku 21. století, popis obyvatelstva, hospodářství, kultury, sportu, osobností, významných událostí, ale i např. přírody města. Obsahuje také odkazy na vybrané prameny a literaturu. Konkrétně byla použita hesla *spolky a sdružení*, kde je právě spolek Ludmila v krátkosti popsán, dále heslo *školství*, kde jsou dobře popsány počátky rozvoje školství na území Českých Budějovic. Tyto informace jsou obsaženy v druhé kapitole této práce. Využito bylo i heslo *Husova třída* popisující proměny této ulice, protože právě tady nechaly „Ludmilky“ vystavět objekt, ve kterém byly české dívky a ženy vyučovány. Posledním je heslo *Zátkové*, což je významný jihočeský rod spojený právě s Českými Budějovicemi, ze kterého pochází již zmiňovaná Jana Zátková.

Mezi další použité zdroje patří kniha s názvem *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti* od historika Miroslava Novotného. Na obsahu knihy mají také podíl Jiří Dvořák a Bohumil Jiroušek.⁷ Kniha je cenným zdrojem informací z pohledu druhé kapitoly této práce, v níž se blíže věnuji právě historii vzdělávání v jihočeské metropoli. Publikace byla sepsána především z důvodu významného jubilea Jihočeské univerzity, přičemž autoři se snaží přiblížit nám a lépe poznat vývoj školských i vědeckých institucí, které se v daném období zásadním způsobem zasloužily o rozvoj vzdělanosti na jihu Čech a dosud nebyly

⁴ Klára NOVOTNÁ, Jana Zátková (1859-1933). Životopisná studie. In: *Jihočeský sborník historický/České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích* 80, 2011, s. 109-129.

⁵ Klára NOVOTNÁ, *Jana Zátková (1859-1933): zapomenutá osobnost jihočeské historie*, bakalářská práce, Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2008 a *Matka na svých rukou chová celý svět: dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích a jeho dívčí vychovávací ústavy (1885-1950)*, diplomová práce, Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2011.

⁶ *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006.

⁷ Miroslav NOVOTNÝ a kolektiv, *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice 2006.

souhrnně podchyceny v odborné literatuře. První kapitola stručně nahlíží do dějin školství a vzdělanosti v historické perspektivě. V následujících kapitolách autor postupně popisuje od vzdělanosti v Evropě, přes dějiny školství a vzdělanost v českých zemích od středověkých počátků k tereziánským reformám až po školství v českých zemích mezi léty 1773-1848. Publikace obsahuje také proměny českobudějovického školství v období let 1762-1848 a kapitolu o školách ve službách občanské společnosti 1848-1948. Vzhledem k zaměření práce jsou využity všechny kapitoly knihy, kromě poslední, která se věnuje vysokým školám ve městě. I přesto, že kniha představuje jen neúplný přehled dějin vyššího školství na jihu Čech, pro druhou kapitolu této práce je publikace jakýmsi odrazovým můstkem. Avšak publikací pojednávajících o historii týkající se Českých Budějovic je celá řada.

K tématům, jako jsou dívčí vzdělávání či ženská emancipace, o které mimochodem v této práci především jde, existuje poměrně velké množství odborných publikací, jelikož dodnes patří k frekventovaným a mají značnou přízeň dodnes. K předním českým historičkám a spisovatelkám píšící poznatky k ženské problematice patří zejména Milena Lenderová, Jana Brabencová, Milena Secká či Marie Bahenská.⁸ Je zapotřebí zmínit dvě knihy od Marie Bahenské, ze kterých je čerpáno a nesou název *Počátky emancipace žen v Čechách a Iluze spásy*. Marie Bahenská se ve své knize *Počátky emancipace žen v Čechách* vyjadřuje hlavně k vývoji institucí českého ženského hnutí. Podrobně charakterizuje Spolek sv. Ludmily, Americký klub dam, Tělocvičný spolek paní a dívek pražských, Ženský výrobní spolek český a spolek Domácnost. Jádrem knihy jsou tedy kapitoly popisující formování a činnosti těchto spolků v Praze a proměny ženské role v rodině i na veřejnosti v průběhu dlouhého 19. století. Rozvoj dívčího školství je sledován od prvních snah Karla Slavoje Amerlinga v době předbřeznové přes Vyšší dívčí školu a průmyslovou školu až do vzniku prvního dívčího gymnázia Minerva v roce 1890. V jednotlivých etapách a proudech jsou připomenuty ženy, které výrazně ovlivnily průběh českého ženského hnutí. Mezi tyto ženy patří Marie-Riegrová Palacká, Věnceslava Lužická-Srbová, Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská nebo Magdalena Dobromila Rettigová. Jména těchto hlavních

⁸ Marie BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005; *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*, České Budějovice 2011.

představitelky by neměla být neznámá a měl by je znát každý vzdělaný člověk. Autorka publikaci obohatila životopisnými pasážemi, které se prolínají celým textem a stručné medailonky nám pomáhají poznat a pochopit osudy žen z různých sociálních vrstev. Můžeme se zde také dočíst, jaké předměty byly vyučovány na pražské Vyšší dívčí škole nebo jaké byly průměrné návštěvy členek Amerického klubu dam na různých výletech ve vybraných letech. Řada citací pochází osobně od přímých akterek z těchto institucí. V knize jsou dobře vidět názory žen, které zastávaly před emancipací. Ženy se totiž v té době chtěly co nejlépe vdát, považovaly to za nejlepší zajištění jejich existence a spolky pro ně znamenaly jen prostředek zábavy. Je tedy zřejmé, že tehdejší ženy emancipaci odmítaly a nepřipouštěly si ji. To vše je v knize přehledně chronologicky vyobrazeno.

Druhá kniha Marie Bahenské nese název *Iluze spásy* a patří k jedné z nejnovějších prací, která se zabývá stejnou či podobnou problematikou. Autorka na ni spolupracovala ještě s Libuší Heczkovou a Danou Musilovou a právě ony dvě mají také svůj velký podíl na obsahu publikace. Kniha pojednává o vývoji feministického myšlení v českých zemích a v Československu od poloviny 19. století do poloviny 20. století. V práci je porovnáváno československé feministické myšlení a myšlení českých zemí s celoevropským feministickým myšlením. Dobře viditelné jsou také jednotlivé etapy života ženy a to, jak se žena myšlenkově postupně vyvíjí. Pozornost je věnována hlavně problematice ženského vzdělávání, mateřství a veřejné činnosti. Knihu doplňují portréty významných představitelky a představitelů, kterých se jakkoliv problematika emancipace týká. Mezi ně patří například Tomáš G. Masaryk, Josef Svatopluk Machar, Emanuel Rádl, Bohuslava Rajska, Sofie Podlipská, Vojtěch Náprstek a mnoho dalších. Zmíněné medailonky velice dobře přibližují danou problematiku. Všechny tyto jmenované spojoval pokrok, vlastenectví a na prvním místě již zmiňované emancipační hnutí. Výrazným kladem práce je zmínka o Františce Plamínkové,⁹ která byla českou

⁹ *Františka Plamínková* byla česká politička, novinářka a feministka. Bojovala za zrušení celibátu učitelek, volební právo žen a rovnoprávnost žen a mužů v rodině i ve společnosti. Byla zakladatelkou Ženského klubu českého i jiných sociálních a humanitárních spolků. Roku 1908 spolupracovala na vzniku hesla *Ženská emancipace (feminismus)* pro Ottův slovník naučný. Chtěla, aby žena mohla spojit mateřství s výdělečnou činností. Po okupaci odmítla emigrovat a dne 1. září 1939 byla poprvé zatčena. Poté byla sice propuštěna, ale byla stále pod dohledem gestapa. Napsala dopis i Adolfu Hitlerovi, ve kterém ho obvinila ze lži a nespravedlnosti. Byla zatčena podruhé a deportována do Terezína, kde jí zbývalo posledních 14 dní života a dne 30. června 1942 byla popravena na Kobylišké střešnici v Praze.

bojovnicí za práva žen a často bývá považována za první českou feministku. Je úctyhodné, kolik Čechů se už v době válek zabývalo ženskou otázkou a spravedlností vůči ženám. Kniha cituje z mnoha materiálů a tím nás odkazuje na další možné zdroje, které nám mohou rozšířit naše obzory ohledně emancipace žen.

O působení spolku *Ludmila* psal rovněž českobudějovický tisk. V tehdejší době vycházel především *Budívoj a Jihočeské listy*. Tyto noviny zachycovaly ve stručnosti různé akce při spolku, přičemž události většího významu byly popsány obsáhleji. Tisk vycházel po celou dobu existence spolku *Ludmila*, jsou proto k dispozici mnohá čísla.

Neméně důležitou byla návštěva knihovny Jihočeského muzea, která uchovává velké množství dochovaných čísel stejnojmenného časopisu *Ludmila*, který však nevydával uvedený spolek. Muzejní knihovna vlastní většinu čísel, která vycházela v rozmezí let 1887-1937. Časopis *Ludmila* vycházel vždy první den v měsíci a jeho předplatné činilo 3 krejcarey na rok. Šlo o listy určené především pro křesťanské matky. Na řízení výtisků se v různých číslech jako odpovědní redaktoři podíleli například profesor bohosloví K. Slavík nebo Prof. Dr. Antonín Skočdopole.¹⁰ Čísla byla mnohokrát velmi obsáhlá, číslo z roku 1889 obsahuje 384 stran, což muselo být v každém případě ceněno. Každé číslo obsahovalo zpravidla povídky a básničky na různá témata, pozvánky na mše či na prakticko-výchovné kurzy pro ženy a dívky. Obsahem bylo také pojednání a rozjímání náboženské, z čehož vyplývá, že byl v nemalé míře vyzdvihován Bůh. V časopisech byly tedy kapitoly o ochraně Boží, o uctění sv. Josefa a Panny Marie a jiné. Články byly obecně velmi poučné. Mezi takové patří kupříkladu rady, jak zacházet se slepým dítětem nebo jakým způsobem dbát, aby se děti pravidelně modlily. Jako další to byly rady pro domácnost či vyzkoušené recepty od čtenářek. Tímto způsobem bylo každé číslo něčím zajímavé a výjimečné. V neposlední řadě do nich byly zařazeny články o společenském dění a politické situaci, přání k svátku, připomenutí jubileí, různé dojmy z výletů či sjezdů nebo články o nejlepších způsobech vychování mladistvích v jedinečné osobnosti. V každém výtisku se objevovaly i dopisy

¹⁰ Prof. Dr. Antonín Skočdopole byl čestným kanovníkem a profesorem na bohosloveckém ústavě v Českých Budějovicích. Byl také českým národním buditelem a členem Matice české. V Českých Budějovicích vyučoval české děti na německých školách náboženství v češtině. V rámci vychovatelského a národního programu vydával měsíčníky *Ludmila*, *Anežka* a *Václav*. Patřil k významným velikanům a často bývá označován za posledního českého buditele.

a za zmínku stojí obzvláště jeden dopis zveřejněný v roce 1889, který byl od čtenářky žijící až v Detroitu v Americe. Je to dobrá ukázka toho, že se časopis *Ludmila* četl i za oceánem a pyšnil se mnohými vášnivými čtenářkami. Časopis měl osvětový charakter a byl určen pro širokou čtenářskou obec žen s různým typem vzdělání. Články měly převážně popularizační charakter a nebyly odbornými příspěvky.

Mezi vybrané metody patří diachronní a deskriptivní. Na doplnění je využita metoda komparativní. Diachronní přístup nelze k historické skutečnosti ještě považovat za metodu a z těchto dvou přístupů jsou odvozeny metody ve vlastním slova smyslu. Na diachronním přístupu se zakládá v první řadě metoda progresivní a retrospektivní. Bývá většinou spojován s přístupem synchronním. Patří k sobě a většinou se doplňují, střídají či kombinují. I přesto, že budeme zdůrazňovat jen jeden z nich, musíme brát v úvahu i druhý.

Slovo diachronní nebo také jinak diachronie pochází z řeckého *diachronú*, což do češtiny přeložíme jako *v čase*. Jádrem tohoto pohledu spočívá ve sledování změn určeného tématu na základě myšlené časové osy. Líčíme zde totiž dámský spolek *Ludmila* od jeho vzniku až po sled jeho vzdělávacích a kulturních činů a končíme jeho zánikem. Sledujeme, jakými proměnami spolek prošel během určitého časového období a právě proto postupujeme souběžně s již zmiňovanou časovou osou. Nebezpečím diachronního přístupu ovšem je, že budeme jednotlivé skutečnosti studovat izolovaně a budeme je považovat za jedinečné. Pro tuto práci je ovšem diachronní postup jasnou volbou.

Druhá vybraná metoda se nazývá deskriptivní neboli metoda popisná. Patří mezi nejrozšířenější a používá se jak v humanitních odvětvích, tak i v přírodních. Při využití tohoto přístupu se předpokládá nejprve shromáždění dostatečného množství určeného materiálu, jeho soupis, následné rozčlenění na základě společných vlastností a vztahů. Je to snaha zachytit a popsat daný jev nebo proces z jednoho nebo více hledisek tak, aby popis co nejlépe odrážel skutečnost a byl co nejúplnější. V této předkládané práci se jedná o shromáždění materiálů o spolku *Ludmila*, které jsou uloženy v SOKA České Budějovice a zároveň prostudování odborné literatury vztahující se k dějinám vzdělávání a školství v rámci České republiky i Českých Budějovic.

Jako doplněk slouží metoda komparativní. Jinak řečeno také metoda historicko-srovnávací. Slovo komparace pochází z latinského *comparare* neboli *srovnávat*. Obecně jde tedy o srovnávání dvou nebo více jevů. V současné době se komparativní metoda těší jak pozornosti teoretické, tak i metodologické. Patří k nejsložitějším historickým metodám, jelikož je to komplex složitých postupů a v některých případech může vést i k nesprávným výsledkům. Neměla by se proto aplikovat spontánně a bez uvážení. Ve zvoleném tématu bakalářské práce tedy srovnáváme postavení ženy v historii a dnes, též srovnáváme školy a obory pro dívky a ženy obecně v České republice a zároveň v jihočeské metropoli a v neposlední řadě dochází ke srovnávání existujících spolků té doby.

1. POČÁTKY ŽENSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ A ŽENSKÝCH SPOLKŮ V 19. A NA POČ. 20. ST.

V období 19. století vzdělávací program národního obrození nebral ženy fakticky v úvahu a jejich vzdělávání věnoval pozornost jen do té míry, jak to vyžadovaly potřeby české vlastenecké rodiny tehdejší doby. Žena se měla ubírat směrem podle sice nepsaných, ale tehdy obecně uznávaných norem – sňatek, starost o domácnost a poté děti a výchova o ně. V té době byly z rukou Boženy Němcové napsány řádky následujícího znění: „*Nevědomost ženy je bič, jež muž sám na sebe plete: dokud si žena nebude vědoma svého vysokého postavení a úkolu, jež Bůh jí přiřkl, dotud muž na sypkém základě buduje. Žena musí být jeho spolupracovnicí, má-li se stavba podařit.*“¹¹ Už tehdy věděla, že s postavením ženy ve společnosti není něco v pořádku. Ovšem doba si vyžadovala, aby žena byla pouze v domácnosti a muž byl živitelem rodiny a byl tedy doménou celé společnosti. Většina národa se řídila rčením „Kinder, Küche, Kirche“. Tento německý slogan říká, že se má žena postarat o děti, uvařit a jít se pomodlit do kostela, což měly být její veškeré činnosti. Žena měla být pouze matkou a manželkou. O vzdělání či jiném rozkvětu ženy se nijak nemluvílo a pro tehdejší dobu to v první řadě nebylo ani žádoucí.

1.1 Stručný vývoj ženské emancipace a základní pojmy

Ovšem celé 19. století znamenalo mnoho převratných změn pro celou společnost, ať už co se politiky týče nebo jen obyčejného vlasteneckého života. Koncem 19. století byl výraznou osobností Tomáš Garrigue Masaryk, který ve svých parlamentních projevech nejen zevrubně informoval o neutěšené situaci v českém dívčím a chlapeckém školství, ale také předkládal vládě a poslancům návrhy na její řešení.¹² Představa přetrvávající několik staletí o tradičním způsobu života žen a jejich postavení se pomalu ale jistě začíná během druhé poloviny 19. století měnit a vznikají nové základy pro ženské vzdělávání v různých oborech. Koneckonců byla to jen otázka času, kdy takové změny

¹¹ Božena Němcová, *Korespondence II.*, 1856.

¹² Srov. J. Malínská, *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha 2005, s. 24.

nastanou v souvislosti s celospolečenským a národním procesem modernizace a emancipace. Vznikají nejrůznější typy dívčích škol, díky kterým se pak absolventky mohou ucházet o zaměstnání a přispět tak svým výdělkem do rodinného rozpočtu. Tím ale narušují představu o muži jako živiteli celé rodiny a ženy svým chováním dávají jasně najevo, že chtějí být začleněny do společnosti. „Ženy přestávají být zaujaty domácností, ale zajímají se o veřejné dění – zapojují se do vlasteneckých aktivit, zakládají spolky a časopisy, pořádají dobročinné sbírky, účastní se zábavy v tzv. salonech, navštěvují přednášky a vzdělávací kursy.“¹³

V práci se často objevují pojmy „ženské spolky“, „ženské organizace“ a v menší míře také pojem „ženská emancipace“. V Ottově slovníku naučném je *spolek* definován jako „v mluvě obecné výraz povšechný, kterým se rozumějí rozličné formy sdružení. V technickém (právním) slova smyslu rozumí se však spolkem (...) jen taková forma sdružení, kde soubor jednotlivců (členů spolku) tvoří nový subjekt právní, tzv. právnickou osobu.“¹⁴ V německém slovníku s názvem Brockhaus¹⁵ lze najít kupříkladu hesla *emanzipieren*, *Frauenarbeit*, *Frauenfrage*, *Frauenstudium* nebo *Frauenverein*. Slovo *emanzipieren*¹⁶ je ve slovníku vysvětleno jako dát volnost, pustit na svobodu, mít rovnost, zrovnoprávnit, nesvázaný, nespoutaný, být volný. U hesla *Frauenarbeit*¹⁷ je zajímavě napsáno, že nikde se v dějinách lidského hospodářství nenachází doba, ve které by se lidstvo zříkalo spolupůsobení žen při práci a že se pracovalo na budoucím utváření společnosti. *Frauenfrage*¹⁸ je ve slovníku vysvětlen zkráceně jako celek problémů a požadavků, ve kterém se tyto problémy a požadavky mohou v nejnovější době z přestavby společnosti a jejího způsobu života s ohledem na postavení ženského pohlaví podrobit. *Frauenstudium*¹⁹ je ta část ženské otázky, které se týká schválení žen k vědeckému studiu. Tato záležitost hraje v moderním ženském hnutí odjakživa

¹³ BAHENSKÁ, Marie, Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století, Praha 2005, s. 7.

¹⁴ Ottův slovník naučný, 1905, 27. svazek, s. 893.

¹⁵ Brockhaus Lexikon nebo Brockhaus Enzyklopädie je mnohosvazkový obecný slovník v němčině. Dílo mělo různé názvy, Corversations-Lexikon nebo Der Große Brockhaus. Nyní je oficiální jméno Brockhaus Enzyklopädie. První vydání vyšlo už mezi léty 1796-1808. Poslední a to dvacáté první vydání z let 2005-2006 obsahuje třicet svazků. Důsledkem rychlé digitalizace již nebude další tištěné vydání.

¹⁶ Srov. Brockhaus Konversations-Lexikon, 1901, 5. svazek.

¹⁷ Srov. Brockhaus Konversations-Lexikon, 1902, 7. svazek, s. 104.

¹⁸ Srov. Brockhaus Konversations-Lexikon, 1902, 7. svazek, s. 110.

¹⁹ Srov. Brockhaus Konversations-Lexikon, 1902, 7. svazek, s. 117.

obrovskou roli. Jako poslední bylo ze slovníku vybráno heslo *Frauenverein*.²⁰ Je to spojení žen a dívek, které účelně naplňuje specifické ženské úkoly nebo účinně opatruje ženské sociální zájmy. V této době se nachází ve všech kulturních zemích ve více či méně důležitém množství a vždy obsahuje úspěšnou a chtěnou činnost.

V dnešní době se *spolek* definuje jako specifická skupina, která má společné zájmy a má vymezená pravidla vzájemného styku členů. Členství ve spolku je dobrovolné a spolková činnost se provádí podle přijatého programu a na základě stanov. V současnosti už se pojem spolek ve smyslu ženského sdružení nepoužívá a setkáváme se spíše s pojmem *organizace*. Organizací se rozumí formální skupina lidí, která má společný program, zájem, cíl apod. a je většinou jednotně řízená. Může to tedy být svaz, politická strana či stát. Především v 19. století se s ženskými spolky pojí otázka *ženské emancipace*, kterou se obecně rozumí boj za rovnoprávnost žen a zrovnoprávnění s muži. Rovnoprávnost žen bývá chápána jako právní nároky stavící ženy na roveň mužům, zamezující diskriminaci žen v oblasti vzdělání, zaměstnání, politiky i rodinného života.²¹ Pro většinu žen byl ještě v 19. století charakteristický omezený obecný rozhled a nízká úroveň vědomostí. To pravdivě reflektovalo ženiny společenské pozice. Ženě nepříslušelo podílet se na rozvoji celkové duchovní atmosféry. Ženin život byl integrován do úzkého rámce rodinných problémů.²² Obecně v evropských dějinách se ve sporu pohlaví po staletí vedla rozepře o tom, čím jsou ženy a muži, jací jsou, jací by měli být a mohli být a zda je mezi nimi vůbec nějaký rozdíl. Tyto názory se rozvíjely již v době renesance a šířily se téměř po celé Evropě, kdy se do debaty zapojovali jak ženy, tak i muži. Autoři mužského pohlaví psali protiženské texty, ale také spisy ženám nakloněné. V tomto sporu pohlaví šlo o důstojnost a hodnotu „druhého“ pohlaví, o jeho podřízenost či nadřazenost, plnohodnotnost ve srovnání s mužským protějškem. Během mnoha staletí vyšlo tisíce spisů s podobným tématem. Mnozí autoři se snažili tento spor ukončit a snažili se ve svých spisech stanovit definitivní závěr, pro mnohé bylo téma pohlaví bezpředmětné nebo vznikala různá satirická díla. Příkladem mohou být následující věty z roku 1618: „Slovo homo se

²⁰ Srov. Brockhaus Konversations-Lexikon, 1902, 7. svazek, s. 120.

²¹ Srov. A. Vodáková, *Rod ženský*, Praha 2003, s. 349.

²² Srov. J. Burešová, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc 2001, s. 28.

odvozuje od humo, tedy od země, a proto nemůže žádná žena být člověkem ani podle jména, neboť nepovstala z hlíny, ale ze žebra, a na to, že se chtějí (rozením) učinit lidmi, budiž jim pohotově odpovězeno, že i zvířata v bolestech rodí a přesto nejsou lidmi.“²³ První ženou, která pozvedla hlas proti slovu mužů, byla v raném humanismu Christine de Pizan a právě ona vedla veřejné spory o obraze mužů a žen. Již ona například poukazovala na to, že jsou ženy schopné politické vlády, ovšem stále je žena nucena podřizovat se muži a nerozvíjet svou osobnost. Zásadní zde byl fakt, že ženy nechtěly moc ani vládu nad muži, nýbrž rovnost a přátelství. Spory pohlaví, ve kterých se o slovo hlásili muži i ženy, se prolínaly dlouhými staletími a značnou dobu platilo, že žena je pouhou hospodyní muže a rodičkou jeho dětí.

Navzdory tomu vznikají ženská hnutí a začíná se objevovat, později i rozšiřovat, slovo feminismus. Jeho význam byl v tehdejší době stejný jako dnes. Žena měla právo určit si vlastní místo ve společnosti a rozvíjet svůj intelektuál. Právě ženy patří mezi nejlepší například pedagožky, umělkyně, kuchařky nebo spisovatelky. Historie ženského intelektuálního života jako čtenářky a posléze spisovatelky lze dobře vidět kupříkladu v rané moderní době Anglie.²⁴

Zde je dostatečně znázorněno, jak je sama ženská otázka stará a že má ve společnosti své místo dodnes. Na ženu i muže by mělo být pohlíženo jak z vnitřního, tak z vnějšího pohledu a jejich životní světy by měly být vzájemně propojeny.²⁵ V současné době je vyzdvihován výraz rovné příležitosti pro ženy a muže, tedy neexistence překážek pro účast na ekonomickém, politickém a sociálním životě na základě pohlaví.²⁶

²³ Srov. G. Bocková, *Ženy v evropských dějinách*, Praha 2007, s. 17.

²⁴ Srov. J. R. Brink, *Privileging Gender in Early Modern England*, Missouri 1993, s. 5.

²⁵ Srov. E. Labouvie, *Ungleiche Paare*, München 1997, s. 7.

²⁶ Srov. *Ženy a muži v datech*, Praha 2005, s. 17.

1.2 Situace v českých zemích ve 2. pol. 19. st. a významné osobnosti této doby

Jakákoliv snaha zlepšit postavení ženy ve společnosti však narážela obvykle na to, že žena patří pouze do domácnosti a řadí se tudíž do té poloviny lidstva, která je slabší a citově více založená. Bytí a život ženy je jim samotným vnucován jako problém. Ony samy neznají odpověď na otázku, co jsou a jaké mají povinnosti.²⁷ Faktem tedy zůstává, že ještě před začátkem první světové války byla otázka české ženy a feminismu značně omezována a zůstávalo otázkou, jak se bude do budoucnosti vyvíjet ženská mysl a duše. „Ve společnosti založené na „přirozených“ rozdílech mezi muži a ženami a z toho plynoucích odlišných rolí musely aktivistky obvykle vyvinout značné úsilí o prosazení nezřídka jen drobných kroků ke zlepšení postavení žen.“²⁸ I přesto, jaké nasazení a nadšení do tohoto těžkého úkolu aktivistky vkládaly, nebylo zárukou úspěchu. Naštěstí proběhl proces, kdy na jeho začátku učí paní Magdalena Dobromila Rettigová dívky vařit a vést domácnost a na konci procesu přebírají vysokoškolský diplom první české lékařky a středoškolské učitelky.

Na druhou stranu je také pravdou, že ještě v první polovině 20. století bylo možné jen ojediněle spatřit českou ženu za laboratorním stolem či za katedrou vysokoškolské posluchárny. Zde je dobře vidět, jak proces snahy o zlepšení postavení žen v české společnosti byl nesnadný a především zdoluhavý. Každou hodinu soudíme jinak a neměli bychom se stydět naše omyly napravit. Změna je jak pro muže, tak pro ženy stejná a přirozená. A měli bychom tak změnit všechny věci: muže, ženy i časy.²⁹

Rozvoj ženského vzdělávání bývá tradičně vázán k druhé polovině 19. století, ovšem první úsilí o institucionální vzdělávání dívek je nutno hledat již v sedmdesátých letech 18. století, tedy v tereziánské reformě. Dne 6. prosince 1774 byla vydáním Všeobecného školského řádu zavedena povinná školní docházka. Zasloužila se o ní

²⁷ Srov. E. Stein, *Die Frau in Ehe und Beruf*, s. 4.

²⁸ BAHENSKÁ, Marie, *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*, České Budějovice 2011, s. 7.

²⁹ Srov. G. Bock, *Frauen in der europäischen Geschichte*, s. 30.

císařovna a česká královna Marie Terezie.³⁰ Do dnešních dnů zůstává nejdůležitější a nejvíce zásadní reformou českého školství. Tato reforma platila ve všech zemích monarchie a podstatným způsobem změnila celé tehdejší školství, kdy nastal pevný systém nižšího školství. Několik let po zavedení reformy do běžného života bylo v Čechách více než 2200 triviálních škol, z toho jen 36 dívčích.³¹ Základní dívčí vzdělání stále pokulhávalo za chlapeckým – co do objemu, organizačních forem i všeobecného konsensu.³² Povinná školní docházka byla zavedena jako šestiletá, s výjimkou letního období, kdy děti musely pomáhat rodině při práci na polích. Mimochodem v dolních vrstvách se tato vzdělávací povinnost neuplatňovala lehce, jelikož venkovští obyvatelé ve vzdělání neviděli nijak zvlášť velikou hodnotu a proto po něm ani neprahli. Povinnost za vzdělávání dětí převzal na sebe stát, jelikož Marie Terezie cítila, že je třeba centralizovat tuto moc do svých rukou.

Roku 1775 byla zřízena komise normálních škol a jejím úkolem bylo řízení gymnázií i základních škol. V normální škole na Malé straně založené 15. listopadu 1775 již tehdy existovalo zvláštní dívčí oddělení. V témž roce bylo ze zákona stanoveno, že součástí všech hlavních škol musí být i dívčí školy zaměřené na základní vzdělání a vyučování ručním pracím. Tento zákon sliboval systematictější vzdělávání dívek. „Díky školským reformám z konce 18. století dochází ke zřetelnému nárůstu počtu škol, a to i dívčích – ze 37 v roce 1808 na 45 v roce 1847.“³³ Na konci 18. století fungovalo v Čechách nemalé množství dívčích škol s velkým počtem žaček. Poprvé zde byly též připravovány i speciální třídy pro dívky – tzv. „klassy pro dívky z lepších rodin“ (*Mädchenschulen für gebildetere Stände*).³⁴ Existovaly jak v Praze, tak i například v Kutné Hoře, Mladé Boleslavi, Vysokém Mýtu, Klatovech, Německém Brodě, Plzni, Jičíně, Domažlicích a právě i v Českých Budějovicích. Tyto vzdělávací instituce zřizovali především soukromé osoby nebo řádové sestry a těchto pomocných osob známých

³⁰ Císařovna Marie Terezie vládla v letech 1740-1780 a byla bezesporu zcela mimořádnou ženou. V době, kdy společnost obecně vyžadovala, aby žena byla podřízena muži, starala se pouze o děti a nezasahovala do veřejných záležitostí, patřila k předním evropským panovnicím. Vládla od svých 23 let. Zapsala se do historie řadou významných a pokrokových reforem, které jí zajistily mimořádné místo v dějinách střední Evropy. Právě školní reforma patřila mezi ty nejzásadnější.

³¹ Srov. M. Lenderová, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 88.

³² Srov. M. Lenderová, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009, s. 45.

³³ BAHENSKÁ, Marie, *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005, s. 9.

³⁴ Srov. M. Lenderová, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 88.

i neznámých bylo nespočet. Negativní stránkou školství té doby byla výuka v německém jazyce, a proto přetrvávala ve většině případů špatná znalost mateřštiny po celou dobu 19. století. Další negativum bylo ve výrazně kratší době dívek na škole než doba u chlapců. Většina dívek byla vyučena během tří let (chlapci byli v učení až šest let) a poté se z nich stávala levná pracovní síla. Snad nejzápornější stránkou byla neochota samotných rodičů posílat své děti do školy. Neviděli jako potřebné být gramotnými, když oni sami se bez vzdělání během života v rámci možností obešli dobře a především u dívek se vzdělání pojímalo jako něco nadbytečného a zbytečného. U zámožných rodin byla důvodem obav ze školní docházky nedůvěra ke kvalitě školy a strach z nakažlivých nemocí a ze vší. Proto byly děti z vyšších vrstev vyučovány ze zákona v domácím prostředí.

Dívčí a ženské školství je v třicátých a čtyřicátých letech spjato se jménem Karla Slavoje Amerlinga. Byl to český pedagog, filozof, spisovatel a lékař a jeho celoživotním zájmem bylo organizování vzdělávání českých učitelů a učitelek a zpřístupnit vzdělání všem. Amerling tedy s podporou Karla Chotka a Lva Thuna založil na Novém Městě v Praze vzorovou školu, nazvanou Budeč³⁵ a roku 1843 ji rozšířil o dívčí oddělení. Založení tohoto moderního vzdělávacího zařízení znamenalo výrazné předběhnutí své doby. Byla vystavěna třípatrová budova, protože bylo zřejmé, že menší prostory by nevystačily na tak široce koncipovaný Amerlingův záměr. Nechyběly zde moderní laboratoře, knihovna, sbírky či fotoateliér. Přednášek konaných na Budči se účastnili jak stávající tak i budoucí učitelé. Ovšem Amerlingovy velké plány s ústavem mohly znít někdy až jako utopie, měl bohaté představy, ale jeho vize ztroskotaly na nedostatku peněz. Vybavený projekt se ukázal jako příliš finančně náročný a roku 1848 byla budova prodána. Stal se poté ředitelem první české školy v Praze, ve které byla hlavním vyučovacím jazykem čeština. Jeho manželka vedla do roku 1870 soukromou dívčí školu. Amerling byl také tvůrcem ucelených souborů obrazů k názornému vyučování, které byly řazeny do tematických celků a tyto *Obrazy k názornému vyučování* byly prvními českými vyučovacími pomůckami. Amerling se zaslouženě zapsal do dějin školství, už jen proto, že stál u zrodu první české školy pro dívky.

³⁵ Název Budeč dostal ústav na základě legendy popisující, že v Budči existovala již v 10. století latinská škola, která byla považována za první školu na českém území. Karel Slavoj Amerling to považoval za pravdu, jelikož kníže Václav byl ve své době jedním z nejvzdělanějších panovníků a právě na Budči získal své vzdělání a tato skutečnost existenci latinské školy jen potvrzovala.

Mezi další osobnosti, které vyzdvihovali dívčí vzdělávání, patří bezesporu Bohuslava Rajska³⁶ (vlastním jménem Antonie Reissová). Jejím cílem bylo založení vlastního vzdělávacího ústavu pro dívky, které se již nechtěly spokojit s rolí hospodyněk a manželek, chtěly se vzdělávat a najít uplatnění ve společenském životě. Jejím hlavním cílem bylo dát nezbytný profesionální základ českým učitelkám. Rajska proto absolvovala učitelský kurz a roku 1843 vedla nejdříve soukromou, později veřejnou školu pro dívky do 15 let. Z jejích dochovaných korespondencí je zřejmé, jak velká vlastenka to byla a jak moc chtěla vzdělávat a pomáhat spoluobčanům. Byla také blízkou přítelkyní Boženy Němcové. Její činnost končí roku 1845, jelikož se provdala za básníka Františka Ladislava Čelakovského a rozhodla se s ním odjet do polské Vratislavi, kde se chtěla plně věnovat výchově dětí, a tudíž se věnovala jen rodinným povinnostem.

Tato doba byla spojena i s jinými spisovatelkami, například Magdalenou Dobromilou Rettigovou. Známa je především její *Domácí kuchařka*, podle které se vaří dodnes. Patřila k zastáncům tradiční společnosti, pouze chtěla rozšířit rozhled a znalosti dívek v oborech, které mohly využít v domácnosti. Její snaha také spočívala ve vzdělání žen proto, aby žena své děti uměla co nejlépe vychovat. „Má-li žena vyplniti všechny povinnosti, jež příroda na ní byla vnesla v celém dosahu vznešeného svého povolání, jest hlavní podmínkou, aby byla pro svůj úkol v rodině dostatečně vzdělána a připravena.“³⁷ Rettigová chtěla svou literární činností pomáhat matkám při výchově jejich potomků.

Ani přes všechny snahy vykonané zmíněnými osobnostmi se pohled na vzdělávání dívek až do poloviny 19. století neměnil, společnost stále nepotřebovala vzdělané ženy a stačilo, že žena bude jen dobrou hospodyní a manželkou. Právě manželství bylo většinou viděno jako poslání ženy a neprovdané ženy byly prezentovány jako „společenské to zlo“ nebo jako osoby, jež jsou „vyšinuty z přirozené dráhy.“³⁸ Jen těžko šlo narušit takto zažitý život i proto, že samotným ženám tento

³⁶ Spolupracovala s Amerlingem, kdy v jeho Budči tři roky vyučovala a nechtěla dovolit, aby se její ústav spojil s ústavem Amerlingovým, důvodem zřejmě byla zadluženost Budče a Rajska nedůvěra k Amerlingovým organizačním schopnostem.

³⁷ BAHENSKÁ, Marie, *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*, České Budějovice 2011, s. 25.

³⁸ Srov. M. Bahenská, *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, Praha 2010, s. 60.

přístup nevadil a nijak proti němu neprotestovaly. Provdát se, založit rodinu a být ženou v domácnosti braly jako občanskou povinnost, která se od nich očekává. Nepřipouštěly si, že by to mohlo být jinak. Objevovaly se i názory, že žena vychovávající děti je užitečnější než žena píšící romány nebo že pro ženu na venkově jsou snahy po vědomostech nadbytečné.³⁹ Stále platí dát přednost manželství před vlastní kariérou. Samostatná žena, která byla závislá sama na sobě, byla v 19. století zcela výjimečným úkazem a společností nebyla akceptována. Žena také po celou dobu 19. století neměla volební právo, ten kdo mohl volit, musel být bezpodmínečně jen mužem. Od roku 1812 byla žena v českých zemích podřízena muži, a tudíž ji zastupoval ve všech směrech. Tradicí v tehdejší době byl jednoznačně sňatek. Ovšem muž musel slíbit hmotné zajištění rodiny a jisté zaměstnání a tuto jistotu získal často až v pozdějším věku, což znamenalo, že žena vzhledem k věkovému rozdílu muže často ovdověla. Proto představitelky ženského hnutí trvaly na možnosti vzdělání dívek, aby se v případě potřeby měly umět o sebe postarat samy. Školy pro dívky ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století jsou zaměřeny pouze na školství základní. Další ústavy umožňující vzdělávání byly klášterní školy nebo soukromé penzionáty, ale ty si mohly dovolit jen dívky z bohatších rodin. Obecně ale platilo, že dcery vychovává matka. V některých případech pak byl do domu najatý vychovatel.

1.3 Vzdělávání dívek ve speciálních školách na konci 19. st. a na počátku 20. st.

V 50. a 60. letech 19. století se české národní obrození dostalo do nové a slibnější éry, v níž dominovalo zavádění české výuky na školách všech stupňů. Pád Bachova absolutismu na počátku 60. let vyvolal obrovskou vlnu spolkové činnosti. Pozitivní změnu představovalo zavedení českého vyučovacího jazyka a pozdější zrovnoprávnění češtiny s němčinou. Většina učebnic byla přeložena z němčiny a jen se nově vypracovala česká mluvnice. Předměty byly rozvrženy tak, že dívky měly méně vyučovacích hodin než chlapci a byly zaměřeny hlavně na ruční práce. Vrchol emancipace škol od církve nastal, když se jako povinné předměty zavedly kreslení

³⁹ Srov. M. Bahenská, *Počátky emancipace žen v Čechách*, s. 35.

a tělocvik, povinná školní docházka se prodloužila ze šesti na osm let a zároveň se hlavní školy přejmenovaly na měšťanky a farní školy se staly obecnými.⁴⁰ Od roku 1869 mohly na školách nově učit i ženy, i když jen jako soukromé učitelky. I přesto to byl velký pokrok a znamenalo to nové vzdělávání žen jako učitelek. Právě učitelská profese byla slučitelná s podstatou ženství.

Ovšem stále se dívkám ve věku 12-13 let po ukončení povinné školní docházky nenabízelo dalších možností vzdělávání, protože neměly možnost studovat na středních či vysokých školách. Objevovaly se snahy prodloužit školní docházku dívek do věku šestnácti, ne-li osmnácti let, ale tyto snahy dlouho netrvaly.⁴¹ Uplatňovat se začaly spolkové dívčí školy, vznikala jich celá řada, ale zásadní etapou bylo založení prvního dívčího gymnázia Minerva ve střední Evropě v roce 1890. Gymnázium mělo obrovský význam pro rozvoj emancipace žen, protože bylo ženám umožněno po absolvování gymnázia dále pokračovat ve studiu na univerzitě, což byla úplná novinka. Zasluhou vzniku Minervy se tak rodily první doktorky filozofie či lékařky. Možnosti dívčího vzdělávání se oproti předchozím rokům výrazně zesílily a nabývaly na důležitosti. I počty dívek navštěvující školy se výrazně zvýšily a podíl mezi chlapci a dívky se stává srovnatelným. Pro srovnání roku 1880 v českých zemích činil rozdíl v gramotnosti mužů a žen 8,43 % (88 % gramotných mužů a 79,57 % gramotných žen) a v roce 1890 byl rozdíl už jen 1,97 % (97,97 % gramotných mužů a 95,74 % gramotných žen).⁴² Skutečnost, že si dívky mohly rozvíjet své vědomosti a získat odborné vzdělání znamenalo pro muže určitou konkurenci. Přesto měly ženy stále nevýhodnou pozici, protože dosud žily ve světě, který je vyhrazen především mužům a tak musely najít hodně sil, aby se prosadily a cítily jakousi svobodu. Na otázce školství pracoval také český pedagog Josef Wenzig, který byl ve školské problematice velmi činný. Například chtěl, aby školy dbaly o rozvoj vědomostí obyvatelstva, chtěl ponechat češtinu ve školství, podporoval mnoho vznikajících spolků a v neposlední řadě stál u zrodu *Vyšší dívčí školy*. Škola funguje na principu vzdělat ženu hlavně pro potřeby rodiny, vyučovací hodiny ručních prací byly tedy zastoupeny hojně, neboť právě ruční práce znamenaly základní součást dívčího vzdělání a schopnost, kterou žena musí

⁴⁰ Srov. M. Bahenská, *Počátky emancipace žen v Čechách*, s. 32.

⁴¹ Srov. M. Lenderová, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 94.

⁴² Srov. M. Lenderová, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 96.

ovládat. Mezi známé žákyně školy patřily například Marie Gebauerová⁴³ či Ema Destinová.⁴⁴ Hlavním cílem ústavu bylo v dívkách probudit smysl pro rodinný život, vést je k zodpovědnosti a dobrosrdečnosti. „Vyšší dívčí škola znamenala v době svého vzniku pronikavou změnu oproti dosavadním ústavům pro dívky: při vyučovacím procesu se užívaly do té doby nevídané pedagogické zásady (přestávky mezi jednotlivými hodinami, zavedení tělesné výchovy, mírný a odstupňovaný kázeňský řád).“⁴⁵ Škola se tak pyšnila uznáním od společnosti a vychovávala novou generaci žen. Třídními učitelkami byly výhradně ženy. Vyučovaly ruční práce, k ostatním předmětům jen přihlížely. Mezi ostatní předměty spadaly náboženství, český, francouzský a německý jazyk, zeměpis, dějepis, počty, měřictví, přírodopis, zpěv, kreslení a tělocvik. Po krátké době se přidala angličtina, polština, ruština a nauka o domácím hospodářství.⁴⁶

Kromě Vyšší dívčí školy dívkám nabízely vzdělání i ženské spolky, které měly především charitativní a vzdělávací charakter, protože tento typ ženské práce a aktivity byl nejméně konfliktní. Například v roce 1871 bylo v Praze 427 spolků a asociací, ovšem jen 8 z nich bylo ženských.⁴⁷ Jako jediným ženským spolkem v Čechách byl do první poloviny šedesátých let 19. století *Spolek sv. Ludmily* v čele s Marií Riegrovou-Palackou. Účelem spolku byla starost o chudé rodiny. Dívky měly dostat základ mravnosti a víru v Boha. Spolek nevyžadoval být na výsluní, přesto se dočkal mnoha pochval a jeho činnost byla podporována. Jako další ženský spolek vzniká roku 1865 *Americký klub dam*, který vede Karolina Světlá a Vojtěch Náprstek. Právě on ze své vlastní iniciativy se chtěl s českými ženami podělit o zážitky a dojmy ze života, který nějaký čas vedl v Americe. Tento spolek byl navštěvován ve velkém počtu. Vojta Náprstek patřil mezi další vlastence, kteří hájili ženská práva, a zastával se názoru, že žena by měla rozvíjet své myšlenky a nebát se začleňovat do společnosti. Byl všestrannou osobností, což

⁴³ Marie Gebauerová byla česká spisovatelka, překladatelka, učitelka měšťanských škol v Praze a vydavatelka svazků sebraných spisů Boženy Němcové, včetně její korespondence.

⁴⁴ Ema Destinová byla světoznámá česká operní pěvkyně, která byla nejprve odmítnuta v Národním divadle v Praze, ale svou kariéru zahájila v Berlíně a pokračovala i v New Yorku. Poslední koncert zpívala při příležitosti 10. výročí vzniku Československé republiky a umírá během operace roku 1930 v Českých Budějovicích.

⁴⁵ BAHENSKÁ, Marie, *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005, s. 52.

⁴⁶ Srov. M. Lenderová, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 95.

⁴⁷ Srov. M. Lenderová, *K hříchu i k modlitbě*, Praha 1999, s. 239.

dokládá mnoho jeho záslužných činností. Jednou z jeho mnoha myšlenek bylo postavení budovy muzea, kam ukládal veškeré dědictví po své matce a muzeum chápal jako jeden z prostředků emancipace žen; věřil, že technické vynálezy, jako byly vodovod či vaření na plynu, usnadní a urychlí práci v domácnosti, a poskytnou tak ženám více volného času na četbu a vzdělávání a mohly se tak dále rozvíjet. Vojtěch Náprstek jako jeden z prvních požadoval, aby byla žena vzdělaná tak, že jí bude umožněno najít si zaměstnání a mohla tak začít být závislá sama na sobě. Tento požadavek nabírá na obrátkách a stává se hlavní otázkou poloviny šedesátých let 19. století. Ženy dávají najevo svou ochotu vzdělávat se, přijímat nové informace a pokouší se bořit předsudky, že mají malé schopnosti a nejsou určeny k učení se. Zcela nově byly názoru, že kdyby se jim dostalo příležitostí, dokážou ukázat, jak skvělé pracovnice v různých oborech mohou být. A právě toto bylo stěžejní pro celou situaci, protože hlavně ženy musely nejdříve chtít změnu a na té změně posléze začít pracovat. A tak na konci osmdesátých let 19. století ženy přebírají vedoucí postavení ve spolcích a na přednáškách už nejsou přednášejícími jen muži, ale právě ženy a témata přednášek jsou od přírodních věd přes literaturu a ekonomiku až po techniku. Americký klub dam byl natolik silný, že překonal dvě světové války a nebyl komunistického režimu, měl by ještě dlouhého trvání.

Nově se vnímá ženská otázka a ženská emancipace. Samotná existence spolků, kurzů a škol se již jeví jako nedostačující, dokud nebude ženám nabízeno zaměstnání, za které by dostávaly odpovídající plat.

Mezi další spolky patří *Ženský výrobní spolek český* pod záštitou Karoliny Světlé vzniklý roku 1871, ve kterém šlo především o výuku praktických předmětů dosažitelných i pro dívky z chudých rodin. Spolek se na rozdíl od Amerického klubu dam zaměřoval na venkov. Vydával časopis pod názvem *Ženské listy*. Hlavní náplní spolku bylo vzdělat tzv. průmyslově, připravit ženy na samostatnost, aby nemusely být závislé na mužích a aby mohly sebe a své děti žít samostatně. Spolek ovšem roku 1957 zanikl rovněž v době komunistické totality.

I přesto, kolik možností spolky dívkám nabízely, měly dívky nedostatečnou motivaci. Nedostatečnou motivací byla hlavně malá šance získat zaměstnání přiměřené kvalifikaci a poté dostat odpovídající finanční odměnu. Problém byl také v tom, že stále

přetrvávalo jiné ohodnocení totožné práce vykonané mužem a ženou. Dále však pokračuje zájem o vzdělávání žen a vznikají spolky, přičemž nyní jsou zakladatelkami zcela jen ženy mladší i starší generace. V osmdesátých letech 19. století se vrací zájem o ruční práce a pozvolna se vrací ideál ženy jako ženy v domácnosti. V nastávajícím proudu emancipace se žena vrací do domácnosti a jejím hlavním úkolem je výchova dětí. Žena by měla být dobrou manželkou a vzornou matkou. Jakoby se doba vrátila o půlstoletí zpět. Zároveň stále fungují existující spolky i dívčí školy a navíc vzniká nový typ odborných škol, tzv. hospodyňské školy a zde je vidět, že se školství stále vyvíjí. Jelikož se vrací názory, že žena patří do domácnosti, vzniká *Spolek Domácnost a jeho kuchařská škola*. Škola se měla postarat o to, aby se dívky uměly postarat o domácnost, byly v životě dobrými hospodyněmi a aby práce v domácnosti dostala vysokou úroveň. Tento konzervativní styl jistě zklamal mnoho vlastenců, kteří se dlouhá léta snažili o vzdělávání a rovnocennost mužů a žen a usilovali o to, aby žena nebyla přiřazována jen ke kuchařské lince. Mezi tyto vlastence patřil bezesporu Vojtěch Náprstek, který roky připravoval přednášky pro ženy a najednou jako by jeho veškerá práce přišla vniveč. Společnost se totiž opět domnívala, že žena musí umět jen uvařit, vyšívát, šít a prát a na vzdělávání jí už nezbyvá čas. Jakoby tu platilo heslo „spořádaná domácnost jest základem blahobytu rodinného a národního.“⁴⁸ Spolek byl velmi úspěšným, postavil novou budovu a jeho činnosti se rozšiřovaly. Zanikl až na počátku padesátých let 20. století. Všechny zmíněné spolky byly apolitické, neboť musely být apolitické, a většina z nich sídlila v Praze, protože mimopražské spolky vznikaly v 19. století jen obtížně.

Další klíčový pokrok ve vzdělávání dívek a žen představovala existence a aktivita Elišky Krásnohorské. Právě ona bojovala v devadesátých letech 19. století o co největší možnosti ve vzdělání pro ženy a považovala za nepochopitelné, že ženy nemohou dosáhnout středního vzdělání zakončeného maturitní zkouškou. Proto založila roku 1890 již zmíněný spolek Minerva. Do 1. ročníku se zapsalo 51 žákyň a látka, která se s dívkami probrala, se na konci rovnala látce probírané na osmiletém chlapeckém gymnáziu. S otevřením tohoto gymnázia se zvedla vlna odporu proti ženským školám a proti ženám studujícím na univerzitě. Dívčí vzdělání bylo

⁴⁸ BAHENSKÁ, Marie, Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století, Praha 2005, s. 127.

respektováno do té doby, kdy nepřesahovalo okruh typicky ženských zaměstnání. Žena by se měla ucházet jen o ten typ povolání, který odpovídá její povaze a vlohám. S tím se ale řada absolventek Minervy nechtěla smířit a ženy se chtěly ucházet o zaměstnání, která byla vyhrazena jen mužům.⁴⁹ Tento úděl nebyl jednoduchý a vyžadoval hlavně trpělivost a naději, že společnost na tuto situaci třeba začne časem pohlížet jiným, lepším způsobem.

V průběhu celého 19. století nestojí v popředí českého ženského hnutí boj za politickou rovnoprávnost mužů a žen, nýbrž úsilí umožnit ženám přístup ke vzdělání a dovolit jim důstojný rozkvět. Žena se také mohla rozhodnout, zda vstoupí do svazku manželského nebo bude svobodná a nezávislá na muži. První světová válka odepřela školu dětem, znemožnila vzdělání a způsobila odchod učitelů na frontu. I přesto se na válce najde jedna důležitá pozitivní věc – emancipace žen. Ženy ve válce obstály a již už nebyla potřeba být názoru, že biologická odlišnost žen brání studovat a pracovat.⁵⁰

Pojem emancipace v 19. století tak neznamena vyproštění se ze závislosti na mužích, protože ti mnohdy patřili k zastáncům ženského vzdělávání. Emancipace byla tou dobou vnímána jako osvobození ženy, kdy se sama může rozhodovat, byly zbořeny předsudky, že žena patří pouze do domácnosti a už nebyla přirovnávána jen k rodině. Na konci tohoto těžkého procesu stála vzdělaná žena, která byla schopná postarat se o rodinu a zároveň pracovat i mimo ní a samostatně vydělávat.

⁴⁹ Srov. M. Bahenská, *Počátky emancipace žen v Čechách*, s. 132-133.

⁵⁰ Srov. M. Lenderová, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 96.

2. DĚJINY VZDĚLÁVÁNÍ DÍVEK A ŽEN V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH V OBDOBÍ 19. A 20. ST.

Otázka vzdělání je stará jako lidstvo samo. Právě město České Budějovice bylo politickou, hospodářskou, náboženskou a školskou metropolí českého jihu. Nebylo města na jihu, které by se mohlo Českých Budějovicím vyrovnávat ať již z hlediska počtu či variability vzdělávacích institucí. Přední místo novodobého jihočeského školství a vzdělanosti patřilo už jen Jindřichovu Hradci a Písku. V dějinách obou měst by se našly ve druhé polovině 19. století základy dalších významných českých vzdělávacích ústavů.

Počátky rozvoje školství ve městě spadají již do 1. poloviny 14. století, ale první písemná zmínka dokládající existenci dvoutřídní městské školy pochází až z roku 1373. Tato městská škola u kostela svatého Mikuláše spolu s českou školou u farního kostela svatého Prokopa a svatého Jana Křtitele na Starém Městě znamenala až do příchodu piaristů a do počátku tereziánských reforem hlavní vzdělávací instituci ve městě. Od poloviny 15. století se stěžejním zdrojem vzdělání staly farní školy a dozor nad těmito školami vykonávali místní faráři spolu s městskou radou, jejíž vliv na školské záležitosti zesílil hlavně v 16. století. Dále ve městě působily také městské latinské školy, avšak zde se vyskytovaly dva zásadní problémy. V prvním případě to byla kvalita výuky, která byla nižší než u klášterních škol, a v druhém případě hrála velkou roli proměnlivost a nestabilita úrovně vzdělání, kdy jen některé školy si udržely dobrou úroveň. I přesto, že klesala úroveň většiny městských škol v zemi po roce 1620, existovala tu řádová, v první řadě jezuitská gymnázia, která opět zvyšovala dobrou kvalitu vzdělání. Zpravidla se rozvíjela v Českém Krumlově a v Jindřichově Hradci. Buď tedy právě na těchto gymnáziích získávali mladí Budějovičané vzdělání, nebo pak na zahraničních univerzitách. Také v Českých Budějovicích panovaly nepříznivé podmínky, mezi které patřily například vpád pasovských vojsk roku 1611, třicetiletá válka mezi léty 1618-1648 nebo především obrovský požár v roce 1641. Ten způsobil zničení více než poloviny domů a ztrátu dvou třetin obyvatel. Byla to skutečně velká rána pro město, která měla mj. za následek pokles úrovně městského školství.

2.1 Základní přehled vývoje odborného ženského vzdělávání na jihu Čech

Další rozvoj vzdělanosti v celém regionu znamenal povolání školského řádu piaristů,⁵¹ který měl v kompetenci právě vzdělání místních obyvatel. Příchod piaristů na počátku šedesátých let 18. století do Českých Budějovic a státní zásahy prosazované po roce 1774 Marií Terezií postupně změnily strukturu a obsahové zaměření škol všech stupňů na území města i celého kraje. Postupně se České Budějovice stávaly nejvýznamnějším střediskem vzdělanosti na jihu Čech. Základní stupeň školy představovala triviální škola, která byla v Českých Budějovicích zřízena z původní staroměstské farní školy, zatímco pro vzdělávání dívek byla určena triviální škola u svatého Mikuláše, která se oddělila od městské školy roku 1766. Výuka triviální školy zahrnovala vedle náboženství, čtení, psaní a počtů i základy praktické činnosti v zemědělství a v řemeslech. Vyšší stupeň v nové školské soustavě představovala hlavní škola, ve které se vedle učiva triviálních škol probíraly i základy latiny, zeměpisu, dějepisu, přírodopisu, slohu, kreslení a měřictví. Absolvování hlavní školy nabízelo další studium na piaristickém gymnáziu, které bylo v souvislosti s tereziánskými reformami založeno v roce 1762. Na počátku 19. století se přidalo i filozofické lyceum a biskupský teologický seminář, který připravoval budoucí duchovní. V případě filozofických studií se jednalo o dosud nejvyšší formu vzdělání a zájemci o toto vyšší vzdělání už nemuseli odcházet výhradně mimo hranice rodného kraje a bylo jim umožněno získat své vzdělání právě v Českých Budějovicích. Město se tak stalo důležitým duchovním centrem a bylo přitažlivým nejen pro místní studenty, nýbrž i pro studenty z jiných měst.

Další významné změny zejména českobudějovického školství přineslo období mezi léty 1848-1918. Sféra školství se stala hlavním prostředkem postupující české národní emancipace a začalo i soupeření mezi Čechy a Němci. Bylo pravdou, že ve městě bylo ve všech typech škol více německých škol než českých. Dvouletý filozofický ústav byl sloučen s šestiletým piaristickým gymnáziem do nového typu střední školy,

⁵¹ Řád zbožných škol (piaristický řád, piaristé, celým jménem Řád chudobných řeholních kleriků Matky Boží zbožných škol) se zaměřuje na zřizování a správu škol, výuku, pastorační, výchovnou a misijní činnost. V současné době má okolo 2000 členů.

jímž bylo vyšší osmileté gymnázium s německým vyučovacím jazykem. V roce 1849 byly dosavadní tříměsíční až šestiměsíční přípravné kurzy pro vesnické učitele nahrazeny řádným dvouletým učitelským ústavem, kde výuka probíhala jak v němčině, tak v češtině. V roce 1920 se tento českobudějovický ústav sloučil se soukromým německým dívčím ústavem. Do počátku 60. let 19. století se školská síť v Českých Budějovicích rozrostla o některé nové školy. V roce 1860 tedy českobudějovické školy tvořily vedle biskupského semináře tyto ústavy: osmitřídňé gymnázium (437 studentů), při hlavní škole nově ustanovený dvoutřídňé učitelský ústav s 93 studenty a trojtřídňé nižší reálka s 214 žáky, dále čtyřtřídňé Krajská hlavní škola (od 1853) s 891 žáky, triviální škola na Starém Městě (428 chlapců) a čtyřtřídňé dívčí škola s 627 žákyněmi, což je detailně znázorněno v Encyklopedii Českých Budějovic. Důsledkem reformy po roce 1864 bylo prodloužení povinné školní docházky od 6 do 14 let, zrovnoprávnění obou jazyků ve veřejném životě (ve škole mohl být jen jeden jazyk vyučovacím), vznik nových školských úřadů a nových vztahů mezi církví a státem. Škola se také stala bez výjimky přístupnou pro všechny.

Od šedesátých let 19. století se dočkalo významných změn též dívčí školství. Základním stupněm byly v rámci povinné školní docházky obecné a měšťanské školy, jejichž vzdělávací kurikulum bylo v případě dívek rozšířeno o ženské ruční práce, nauku o domácím hospodářství a na ně navazující různé hospodyňské či pokračovací kurzy. Dívky ze středních a vyšších vrstev však do veřejných škol obvykle nechodily, jelikož se stále vzdělávaly pod dohledem soukromého učitele či vychovatele. O vyšším vzdělávání dívek to platilo taktéž, to se týkalo výlučně těchto zámožnějších vrstev a bylo zajišťováno formou privátní výuky či v dívčích ústavech, které spravovaly ženské řeholní kongregace (anglické panny, vodilky, školské sestry apod.). Teprve reformy otevřely cestu k postupnému vybudování veřejného dívčího středního školství. K důležitým mezníkům patřilo bezpochyby založení první vyšší dívčí školy v jihočeském Písku v roce 1860, ta však trvala jen do sedmdesátých let. Nejvýznamnější událostí co se týče ženského vzdělávání, je založení nejstaršího pražského dívčího gymnázia spolku Minerva, o kterém je zmíněno již v první kapitole této práce

2.2 Přehled dívčích škol v Českých Budějovicích do konce roku 1945

V krajské metropoli se školství vyvíjelo zejména od přelomu šedesátých a sedmdesátých let 19. století. Školství se ve městě budovalo poměrně rychle a paralelně vedle německých škol. První českobudějovické české gymnázium bylo založeno v roce 1868, což byl významný mezník v rozvoji jihočeského školství. Zřízeno bylo jako soukromá škola a první českojazyčné gymnázium jihočeské metropole. V roce 1870 se změnilo na školu státní. Jméno nese po svém zakladateli, biskupovi z Českých Budějovic Janu Valeriánu Jirsíkovi.⁵² V následujících třiceti letech pravidelně vznikaly nové české středoškolské vzdělávací ústavy a tato významná úloha připadla zejména českobudějovickému biskupství, Besedě řemeslnicko-živnostenské, Obchodní a živnostenské komoře, Záložně českobudějovické, Besedě českobudějovické, Matici školské a Dámskému spolku Ludmila. Dámský spolek Ludmila, který spolu s ženskými kongregacemi působícími ve městě pečoval o rozvoj českobudějovického dívčího školství, stál u zrodu prvního českého dívčího lycea v Čechách (v červnu 1903). V září 1919 bylo lyceum zestátněno a následně se přeměnilo na dívčí reformované reálné gymnázium (od roku 1921). Obdobné spolky a instituce se také angažovaly na německé straně, např. při zřizování dívčích škol připadla důležitá role německému Dámskému spolku pro zřízení a udržování dívčí pokračovací školy. Zásluhou jejich činností se dynamicky rozvíjelo české i německé školství v Českých Budějovicích před rokem 1918. Jak česká, tak německá strana se velkou měrou věnovala otázce dívčího vzdělání, které doposud končilo absolvováním pokračovacích kurzů při hlavní škole. Dívčí školy postupně vznikly na všech stupních nově vytvářené školské struktury ve městě (národní školy, odborné školy, lycea, učitelské ústavy) a ještě před rokem 1918 se dívkám nabídlo otevření cesty i na dosud výlučně chlapecká gymnázia (1911-1912 Jirsíkovo gymnázium). V Českých Budějovicích po roce 1886 existovala například dívčí škola mlékařská a hospodyňská škola, která působila v rámci německé rolnické školy. V roce 1906 v krajském městě přibyla rovněž dvouletá dívčí obchodní

⁵² Jan Valerián Jirsík byl český katolický duchovní, spisovatel, vlastenec a národní buditel. V letech 1851-1883 působil jako čtvrtý biskup českobudějovický. Vybudoval českobudějovické českojazyčné školství, když mimo jiné založil první českojazyčné gymnázium v Českých Budějovicích.

škola, která působila od školního roku 1906/1907 v rámci německého dívčího lycea založeném v témž roce. Více příkladů k této problematice uvádí publikace od Novotného. Do struktury českobudějovického školství přibýly i umělecké školy a první speciální školské zařízení ve městě - ústav hluchoněmých.

Po roce 1918 převzal československý stát stávající organizaci školství a to znamenalo mezi roky 1918-1923 redukování dosud protěžovaného a vyzdvihovaného německého školství ve městě. Některé školy byly slučovány, jiné postupně zanikaly, řada školských zařízení byla přestěhována do náhradních objektů. Uvolněné školní budovy byly předány jednotlivým českým školám, které se rozšiřovaly o další vzdělávací ústavy nebo byly zřízeny zcela nově. Školské záležitosti v Českých Budějovicích spadaly v meziválečném období do kompetence jediného Okresního školního výboru a jemu podřízené Místní školní rady.

V roce 1945 byly všechny německé školy uzavřeny a zrušeny. Činnost českých předválečných škol byla v období 1945-1948 dočasně obnovena v plném rozsahu. Následné reformy a reorganizace, ke kterým se komunistický režim po celé období mezi léty 1948-1989 uchyloval, zcela od základů proměnily charakter školství právě i v Českých Budějovicích. Jen Dámský spolek Ludmila se takového obnovení, které by bylo jinak jistě podporováno, nedočkal a k jeho likvidaci došlo právě během komunistického režimu nejspíše na počátku roku 1950.

3. VZNIK A PLÁNY DÁMSKÉHO SPOLKU LUDMILA

3.1 Ustavení spolku

U samotného zrodu Dámského spolku Ludmila nestál nikdo jiný než advokát August Zátka. Právě on si byl velice vědom toho, že pokud má dojít ke zrovnoprávnění Čechů a Němců žijících pospolu v Českých Budějovicích, je třeba do tohoto nelehkého procesu zapojit i ženy. A právě zde je prvotní podnět k založení samostatného českého dámského spolku, který do té doby město nemělo. Zátkův vynikající spolupracovník ve svých plánech v oboru školském byl Josef Mrňávek, ředitel českého reálného gymnázia. Jejich pokrokové názory se v první řadě shodovaly v myšlence, že je zapotřebí založit školu pro vyšší ženské vzdělání. To znamenalo zainteresování žen do práce a jejich spolupráci podchytit ženský dorost a tím zabránit jejich germanizování, neboť právě v germanizování českých dívek a žen spočívalo největší nebezpečí pro budoucí existenci českého národa. Podle jejich plánu se již o školu neměla starat Matice školská, která se doposud starala o školství na jihu Čech, nýbrž právě samostatný ženský spolek.

Na základě této záslužné myšlenky začal na podzim roku 1884 ředitel Josef Mrňávek s přispěním Augusta Zátky pracovat na stanovách budoucího ženského spolku, kterému bylo dáno jméno podle české kněžny Ludmily.⁵³ Stanovy byly formulovány na zvláštní schůzi, která se konala v Besedě dne 13. 3. 1885. Po schválení stanov tehdejším místodržitelstvím ze dne 15. 5. 1885 se v červnu téhož roku konala památná ustavující schůze českých paní a dívek. Dostavilo se jich v počtu více jak 80. Dámy se tak zapsaly do členské listiny nově ustaveného českého dámského osvětově dobročinného spolku Ludmila, který sídlil a působil v Českých Budějovicích. Stanovy byly přijaty a bylo konstatováno, že kromě obecných škol není vyššího učiliště pro české dívky. „Tím byl stanoven první a nejkrásnější program.“⁵⁴ Na schůzi byly mimo jiné dojednány cíle spolku a vytyčeny jeho aktivity a dámy si zde zvolily první

⁵³ Anna Vondrušková napsala do své jednatelské zprávy za rok 1937 následující řádky: „Pro ‚Ludmilu‘ není krásnějšího jména než jméno milostné kněžny českého dávnověku, jméno, v němž je pro nás historicky spojena kultura srdce a kultura ducha.“ SOKA České Budějovice, f. Dámský spolek Ludmila, *Jednatelské zprávy, zápisy schůzí 1885-1950*, inv. č. 20, sig. I/3, kart. 1.

⁵⁴ SOKA České Budějovice, f. Dámský spolek Ludmila, *Zřízení a likvidace spolku*.

předsedkyni, tehdy šestadvacetiletou Janu Zátkovou.⁵⁵ Ta byla následně předsedkyní (starostkou) spolku dlouhých osmačtyřicet let. Byla manželkou Augusta Zátky, který vedl českobudějovické češství a byl pro Janu Zátkovou znamenitým učitelem, jak vést spolek včetně všech spolkových záležitostí. První jednatelkou spolku byla Filomena Novotná a zástupcem se stal Josef Mrňávek. Mezi členky patřily jmenovitě Olga Ledrerová, Anežka Bendová, Selina Hložková, Karolina Ruthová, Isabela Bízková, Marie Fejtková, Žofie Bláhová, Laura Novotná, Marie Bozděčková, Ludmila Pecková, Anna Veselá, Františka Francková, Eliška Frommová, Kristina Šebestová a Marie Kamberská.

3.2 Cíle spolku

Cílevědomý plán Augusta Zátky a Josefa Mrňávka nabyt na hodnotě a dámský spolek Ludmila se dočkal realizace. Ve spolkových stanovách se lze dočíst, že „účelem spolku bylo pěstovati ušlechtilou zábavu, vzdělávati se ve zpěvu umělém, šířiti vzdělanost, starati se o rozkvět českého průmyslu a obchodu, zvláště o prospěšný odbyt výrobků ženské práce, pečovati o materiální prospěch dívek chudých a působiti ve prospěch dobročinných a lidumilných účelů.“⁵⁶

Zde je dobře vidět, jak činnost dam, které ke spolku Ludmila patřily, byla různorodá a široká, protože jejich činnost sahala od společenských, přes kulturní až po hospodářské aktivity. Spolku byly vytknuty úkoly charitativní a kulturní, a tak přirozeně mezi prvními pracemi a podniky jsou vánoční nadílky chudým dětem. K tomu bylo ovšem nutné sehnat dostatečné finance. Byly konány sbírky jak po domácnostech, tak sbírky pouliční, konaly se slavnosti, věnečky a taneční zábavy různého druhu, divadelní představení, k nimž bývaly zvány i vynikající osobnosti českého hereckého světa, hudební představení, pohádkové večery i literární přednášky a připojily se i módní přehlídky. Spolek měl vždy dost sil, aby se přizpůsobil tehdejší době a našel nejlepší zdroj pro svoje příjmy, měl také dost sil na to, aby zábavy a podniky, které vydržoval, měly svou vysokou kulturní a uměleckou úroveň a přispívaly k dobré výchově mladých

⁵⁵ Janě Zátkové je věnována celá bakalářská práce, kterou napsala Klára Novotná v roce 2008. Je to jediná práce, která se komplexně věnuje této zapomenuté a přitom významné osobnosti. Práce obsahuje obsáhlé kapitoly věnující se rodině Zátkových, samotnému dětství a dospívání Jany Zátkové, jejímu následnému manželství s Augustem Zátkou, její veřejné činnosti i konci života.

⁵⁶ SOKA České Budějovice, f. Dámský spolek Ludmila, *Zřízení a likvidace spolku*.

i starších. Aby bylo při nákupu k nadílkám ušetřeno, pořídil si spolek brzy vlastní obchod, který byl otevřen v Divadelní ulici v Štěchrově domě. Ovšem obchod mnoho nevynášel a tak byl po několika letech uzavřen. Členky samy z nakoupených látek šily potřebné oděvy pro chudé děti. Z nadílek vyplynuly polévkové akce a vyvařování. Spolek podporoval stravovací akci všech zdejších středních škol tím, že poskytoval zcela zdarma poukázky na obědy všem žákům. Již toto je práce víc než úctyhodná. Tak například ve školním roce 1933-1934 bylo jen studentům poskytnuto celkem 1740, roku 1934-1935 celkem 1840 bezplatných obědů.⁵⁷ „Ludmilky“ byly velmi dobrosrdečné a snažily se pomáhat celé jihočeské společnosti, jak jen to bylo v jejich silách. Spolek rovněž založil v roce 1896 knihovnu, která čítala 210 svazků a byla předána odboru národní jednoty Pošumavské ke zřízení lidové knihovny.

Nejzásadnější kapitolou dámského spolku bylo ovšem školství. Již v roce 1887 byla založena škola šití a prádla spojená s literární školou pokračovací, k níž byl později připojen ústav pro vzdělání učitelek domácích nauk a poté byla přeměněna na školu rodinnou a živnostenskou. Jejím účelem bylo vychovávat a vzdělávat dívky škole odrostlé přesně tak, jak to vyžadovala doba – žena jako hospodyně, matka, občanka, která bude po absolvování školy schopná povolání živnostenského a bude mít prohloubené odborné znalosti a tím bude moci vyzdvihovat úroveň ženského vzdělání. V roce 1903 bylo založeno dívčí lyceum, které se mohlo pyšnit svým prvenstvím v celých Čechách. Škola měla dívkám poskytnout důkladnější obecné vzdělání než škola obecná a měšťanská a zřetel byl více kladen na cizí jazyky a literaturu. Zároveň měly být dívky připraveny na samotné povolání. Po převratu se lyceum přeměnilo na dívčí reálné gymnázium a stát žádal, aby spolek hradil pouze věcné potřeby. Pro tyto školy postavil spolek Ludmila komplexní areál budov v Husově třídě. Postavil ho za pomoci Záložny a především rodiny Zátkových, která za stavbu ručila a dala v zástavu svých 300 000 korun. V té době se jednalo o nemalou investici, ale rodina se nebála a v tak nejisté věci přeci tak velkým dílem pomohla. A tak August Zátka společně s manželkou Janou Zátkovou patřili nejen k duchovním, ale především také k materiálním podporovatelům rozvoje českého školství v Českých Budějovicích. Všechny stavby z let 1906-1911 projektoval a realizoval českobudějovický stavitel Ing.

⁵⁷ SOKA České Budějovice, f. Dámský spolek Ludmila, *Zřízení a likvidace spolku*.

Josef Pfeffermann.⁵⁸ Na základě této poskytnuté pomoci od rodiny Zátkových se krajské město do dnešních dnů pyšní krásnými budovami v Husově třídě, které jsou nemalou ozdobou Českých Budějovic. V roce 1923 byl vydán zákon, na jehož základě se všechny školy stávají veřejnými a veškerou zodpovědnost přebírá stát.

V roce 1906 byl též v Husově třídě vystavěn dívčí internát Jihočeská Vesna, který byl dříve provizorně umístěn na Pražské silnici. Byl založen proto, aby poskytl českobudějovickým studentkám místních škol vhodné a dostačující ubytování, které vyhovuje požadavkům fyzického a duševního vývoje. Rodiče tak mohli své dítě dát bezpečně z domu a mohli jim dopřát dalšího vzdělání. Kromě toho měl penzionát také díky svému českému prostředí vychovávat nejen vzdělané ženy, nýbrž i národně uvědomělé ženy, které jsou na svou vlast pyšné. Vesna byla na svou dobu přepychově vybavena, měla světlé pokoje, velkou jídelnu, přijímací pokoj, pokoj pro nemocné, umývárnu, čistírnu, sprchy, vany, otevřené verandy k jihu, místnost pro vyučování hudby a přirozeně i ústřední topení a elektrické osvětlení. V roce 1940 však došlo k přestěhování penzionátu, protože budova byla poskytnuta německému Arbeitedienst. Podařilo se najít náhradní místnost, ovšem jen na dobu jednoho roku, jelikož na delší dobu to nebylo možné a místnost byla též nevyhovující, neboť nebyla vybavena koupelnami, kuchyní, jídelnou aj. Jiná místnost ve městě nebyla k nalezení a tak se provoz zastavil. Po 1. světové válce byla původní budova k dispozici k účelům školským.

Spolek měl nespočet činností, kterými se pyšnil a byl díky nim uznáván a chválen. Snad ještě jediný úkol, o němž snila předsedkyně Jana Zátková, nebyl dovršen. A tím cílem byl vlastní Dům Ludmily. Ovšem po smrti předsedkyně už bylo zřejmě nemožné, aby dědičky a spolupracovnice tento úkol uskutečnily. A tak se také nestalo. „Dámský spolek ukázal, že i ženy dovedou převzít kus zodpovědnosti, že dovedou vydatně pomoci při formování přítomnosti pro budoucnost, že ženský

⁵⁸ Soubor dvou dívčích škol a penzionátu byl postaven v letech 1906-1911 v těsném sousedství historického jádra města. Projekt budov vypracoval významný místní stavitel-inženýr Josef Pfeffermann. Jako první bylo v roce 1906 postaveno Dívčí lyceum, v letech 1908-1909 vyrostla v sousedství budova dívčího pensionátu Jihočeská Vesna, v letech 1909-1911 byla ve dvou etapách vystavěna Ženská škola průmyslová spolku Ludmila. Výstavba areálu byla zakončena zřízením společné zahrady v roce 1911.

optimismus dovedl zachraňovat, podpírat a kultivovat život, že žena může být nejen dárkyní životů, nýbrž přebírat a se zdarem plnit i velmi těžké úkoly.“⁵⁹

3.3 Stanovy spolku

Stanovy Dámského spolku Ludmila, které se řídily spolčovacím zákonem z roku 1867, jsou utvořeny do dvanácti tematických celků a sedmačtyřiceti oddílů. První článek obsahoval jméno a sídlo spolku. Druhý článek se vyjadřoval k účelu spolku a právě o tom je psáno v předešlé kapitole. Třetí článek přehledně popisuje, jaké prostředky spolek poskytuje, aby se dosáhlo vytyčených cílů. Těmi prostředky byly pěvecká cvičení, veřejné produkce a zábavy, společné schůzky, přednášky, výstavy, spolková knihovna, tiskopisy a jiné vzdělávací pomůcky od spolku, peněžité podpora lidumilným ústavům, zajišťování odběratelů pro domácí průmysl a obchod a poskytování služeb chudým dívkám a paním dopomáhajícím též k místům vychovatelek.

Další článek byl věnován financím na činnost spolku, kterými byly příspěvky členek a podporovatelů, výtěžky spolkových podniků, dary i úvěry. Pátý a šestý článek se zmiňoval o členech a podporovatelích spolku. Bylo dáno, že členskou základnu mohou tvořit jen ženy. Dále se členky dělily do čtyř skupin. Členem zakládajícím se stal každý, kdo složil roční příspěvek 5 zlatých ve prospěch spolku. Členem přispívajícím byl ten, kdo za rok přispěl minimálně 2 zlatými. Činným členem mohl být ten, kdo jako zápisné přispěl 50 krejcarů a zavázal se k měsíčnímu příspěvku 10 krejcarů, které byly od spolku přijaty. „Čestným údem stane se ona paní neb dívka, která se o spolek zvláštních zásluh získala a pro ně i pro své vědecké vzdělání, lidumilné snahy a činy neb pro jinak vynikající postavení valnou hromadou zvolena byla a volbu přijala.“⁶⁰ Výbor měl právo členům příspěvky buď snížit, nebo zcela prominout.

Samostatnou skupinou byly podporovatelé spolku, kterými mohli být výhradně jen muži a měli povinnost přispět alespoň 2 krejčary ročně. Sedmý článek popisoval možnosti zrušení členství. Členka to musela písemně oznámit výboru a vyrovnat veškeré své závazky vůči spolku. Následující dva články se zabývaly právy a povinnostmi

⁵⁹ SOKA České Budějovice, f. Dámský spolek Ludmila, *Zřízení a likvidace spolku*.

⁶⁰ SOKA České Budějovice, f. Dámský spolek Ludmila, *Zřízení a likvidace spolku, Spolkové stanovy*.

členů. Dále bylo zmíněno o čistém příjmu spolku nebo správě spolku. Správu spolku opatřovala valná hromada, výbor a správní výbor. Valná hromada měla ve svých rukou volení starostky, 15 členů výboru, 6 náhradnic, 3 revizorky účtu a mohla se usnášet o změnách stanov. Následující články se blíže vyjadřovaly k výboru. Další článek byl o platné většině hlasů při hlasování. Při rovnosti počtu hlasů rozhodovala starostka. Starostka svolávala valné hromady a výbor k schůzím, předsedala výboru i valné hromadě, všechny písemnosti jí byly předkládány, bděla nad pořádkem ve spolku a upozorňovala na to, co je pro spolek prospěšné a co nikoliv. Měla též právo činit zvláštní opatření či rozhodnutí.

Následující jdoucí po sobě články jsou věnovány jednotlivým funkcím nezbytným pro správný chod Ludmily. Tak například jednatelka obstarávala písemné a jiné práce spolkové, vedla zápisník při schůzích výboru a valné hromady, obstarává a doplňuje seznamy členek, podává roční zprávu o spolkové činnosti a chová pečeť spolkovou. Pokladní vede účty, vyplácí poukázky k výplatě, přijímá měsíční a roční příspěvky členů, upomíná dlužnice, ručí za jmění celého spolku a na konci každého správního roku uzavírá všechny účty a předkládá je výboru. Knihovni pečuje o pořádek v knihovně a o dobrý stav hudebnin, knih, map aj. Vedla seznam vypůjčených knih a navrhovala potřebné knihy, vzorky apod. k zakoupení. Mezi další jmenované funkce dále patřili správní dom, revizorky účtů, zástupce, sbormistr či správní rada. Poslední dvě předkládané funkce zastávali muži. Článek třicet osm pojednával o tom, že jednatelská řeč bude česká. Další tři stanovy se věnovaly sporům. Spory mezi členkami řešil smírčí soud, z jehož nálezu odvolání není. Každá strana z členů si zvolila dvě důvěrnice a ty pak většinou hlasů o sporu rozhodly. Při rovnosti hlasů rozhodovala předsedající starostka. Spory mezi výborem a ostatními členy spolku rozhodovala valná hromada. Nedostavení jedné strany svědčilo ve prospěch dostavivší strany. Ukončení spolkové činnosti spadalo do kompetencí valné hromady, která podle článku čtyřicet dva tak měla učinit v případě, že by spolek nebyl schopen dostát svého účelu. Zprávu o tom podá c. k. politickému okresnímu úřadu. Valná hromada by také měla určit, co se stane se spolkovým jměním a mělo by se přitom přihlížet ku prospěchu českých žen. Buď by se jmění Ludmily předalo novému do deseti let vzniklému spolku, nebo by se z celého odevzdaného jmění založila nadace pro chudé české žačky české národnosti,

které navštěvují některou zdejší českou dívčí školu. Z posledních dvou stanov se dalo dočíst o úřední dohlídce. Zeměpanskému komisaři příslušelo právo kdykoliv nahlédnout do spolkové správy. Spolek byl také povinen dodržovat platné obecné zákony. Stanovy byly sepsány v Českých Budějovicích dne 19. března 1885 a následně schváleny v Praze dne 15. května 1885.

4. ODBORNÉ DÍVČÍ A ŽENSKÉ VYCHOVÁVACÍ ÚSTAVY PŘED ROKEM 1918

I přesto, že dámy spolku Ludmila se svými veškerými silami věnovaly pořádání společenských zábav, charitativním akcím nebo vyvařováním a následnému rozdávání tisíců polévek, které zaháněly hlad chudé školní mládeže, tak zároveň nezapomínaly na svůj hlavní a prvotní úkol – pečovat o vybudování českého dívčího školství v Českých Budějovicích. To byl také hlavní důvod založení spolku Ludmila roku 1885.

A tak ihned po jeho založení realizoval Josef Mrňávek i svou druhou myšlenku – zřízení dívčí pokračovací školy. Sám pro školu vypracoval statut a vyučovací osnovu. Členky spolku měly za úkol informovat o tom nejširší společnost a vyzývaly rodiče, aby posílali své dcery mající zájem k zápisu. Členové zřízeného finančního komitétu se rozjeli po českých městech, aby vzbudili přednáškami zájem o českobudějovické školství a získali tak morální i finanční podporu, kterou lze mimochodem vyčíst z účetních knih. Vše bylo pro otevření školy připravené, jak místnost s vybavením, tak pomůcky i vyučující. Oficiálně byla škola zemskou školní radou povolena až dne 17. března 1889, ovšem dámy i pánové nechtěli čekat na doručení souhlasu tak dlouhou dobu a rozhodli se školu otevřít prozatímně dne 20. března 1887.

Zájem o studium na škole byl ze strany veřejnosti značný a již během předzápisu se přihlásilo 24 dívek. Členky a členové tak mohli být touto situací velice potěšeni. Vyučovalo se vychovatelství, literatura, počty, náboženství, kreslení, šití šatů, ruční práce, němčina, francouzština a zpěv. Dívky si měly prohlubovat znalosti, které získaly na měšťanské škole, a též znalosti směru literárního. Ovšem největší počet hodin byl věnován ručním pracím.

Od roku 1887 do roku 1898 škola nesla název Česká dívčí škola pokračovací spolku „Ludmila“. Dr. August Zátka chtěl ze školy vytvořit pokračovací vyšší školu a tak se skutečně roku 1898 stalo a škola se přeměnila v dvoutřídní Českou vyšší dívčí školu pokračovací spolku „Ludmila“. Rozšířila se především v teoretických předmětech a bylo vyučováno mimo jiné i domácímu hospodářství a živnostenským počtům. Z vyučovaných předmětů je dobře vidět, z kolika oborů si dívky po absolvování školy mohly vybírat a mohly se tak žít samostatně. Ovšem dívčí lyceum, založené roku

1903, zcela přebralo úkol poskytnout dívkám vyšší všeobecné vzdělání a vyšší pokračovací škola byla tak nucena přepracovat statut i osnovy a zaměřila se na odborné pole vzdělání.

4.1 Pokračovací a průmyslová škola pro dívky

A tak škola v roce 1903 dostává název Pokračovací a průmyslová škola pro dívky spolku „Ludmila“. V roce 1903 mohly dívky navštěvovat kurzy čtvery. Prvním byly odpolední kurzy jednoměsíční pro paní a dívky a to kurz zavařování ovoce a zeleniny, kurz úpravy masitých pokrmů a kurz cukrářský. V každém kurzu se vyučovalo dvakrát týdně odpoledne po třech hodinách. Druhým byl večerní hospodyňský kurz čtyřměsíční pro dívky a ženy vrstev živnostenských. Vyučovalo se třikrát týdně v podvečer po dvou hodinách. Tyto kurzy byly vhodné především pro ženy, které byly dopoledne v zaměstnání a večer měly čas a tak měly možnost zlepšit se v nabízených kurzech. Třetí kurz nesl název tříměsíční večerní kurz vaření pro dělnice a služky. Vyučovalo se dvakrát týdně navečer po třech hodinách. Čtvrtým byl čtyřměsíční kurz vaření pro dívky školou povinné a vyučovalo se dvakrát týdně odpoledne po třech hodinách.

4.2 Kuchařská a hospodyňská škola pro dívky

Pokračovací a průmyslová škola měla pod sebou také ústav jmenovaný Pětiměsíční škola kuchařská a hospodyňská, která měla v jižních Čechách nejlepší pověst. Dívky se po jejím absolvování mohly věnovat řízení nákladnější a rozsáhlejší domácnosti, vedení hostinské živnosti nebo mohly pracovat jako učitelky vaření a hospodářství. Ústav nabízel kurzy, jako byly kurz kreslení stříhů, na němž se vedle braní míry a kreslení stříhů vyučovalo též anatomii a nauce odborné, dále kurz kalkulační, kurz účetnický, ve kterém se zároveň přihlíželo k živnostenským písemnostem, směnkářství a živnostenskému řádu. Jako poslední byl kurz pro nauku o vkusu, na němž se probíraly nejdůležitější věci z nauky o harmonii barev, ornamentiky, z nauky o krojích

a o látkách.⁶¹ Pokračovací a průmyslová škola se dále specializovala směrem odborným - byla zřízena pracovna šatů a další kurzy umělého žehlení, kreslení střihů, česání vlasů, šití prádla, šatů a další. Zároveň se změnil název školy na Odbornou školu průmyslovou pro oděvní živnosti, který trval až do roku 1921.

⁶¹ SOKA České Budějovice, f. Veřejná odborná škola pro ženská povolání, *Školní kronika 1887-1930*.

5. ODBORNÉ DÍVČÍ A ŽENSKÉ VYCHOVÁVACÍ ÚSTAVY OD ROKU 1918

5.1 Vliv války na fungování ženských škol

Slibný rozmach na čas omezila první světová válka, i když válka více poznamenala školství chlapecké než dívčí. Přes všechnu tíhu doby a poměrů se energií kuratoria, ředitele a učitelského sboru podařilo pravidelně vyučovat ve všech odděleních školy. Školní budova na rohu Husovy třídy byla naštěstí pro válečné účely zabrána jen o letních prázdninách. Chvíle národního obrození nastala v roce 1918 a tak začal počátek nového života a neobyčejně rychlého vývoje školství ve městě. „Když slunce svobody osvítilo drahou naší vlast a slavení nového toho blaha všechny uchvátilo, že i „Ludmila“ se při tom zúčastnila, rozumí se samo sebou.“⁶²

Nedostatek látek a ostatního šicího materiálu, zaviněný dlouholetým trváním prvního velkého světového konfliktu, měl neobyčejně nepříznivý vliv na frekvenci školy průmyslové. Mnohokrát se už zdálo, že bude nutné některá oddělení ústavu zavřít, ale nakonec se k tomu neschýlilo. Po válce se na trhu objevily nové šicí látky a mohl se očekávat další vývoj průmyslové školy.

Ovšem na školu kuchařskou byl vliv války opačný. „Rolnictvo za války se finančně povzneslo, což mělo za následek, že dcerky jeho rady vyhledávaly kuchařskou školu.“⁶³ Ústav měl ve školním roce 1918/1919 odpolední kurz šití prádla, odpolední kurz šití šatů, střihačský kurz, večerní kurz šití prádla a večerní kurz šití šatů a škola jazyka německého. V tomto školním roce navštěvovalo průmyslovou školu 321 žaček a školu pokračovací 123 žákyň.

Výroční zpráva za rok 1919 byla napsána velmi krátce, neboť poválečná doba byla stále těžká a činnost spolku téměř ustala a omezila se pouze na reprezentativní výkony.

⁶² Výroční zpráva dámského spolku „Ludmila“ za rok 1918.

⁶³ Výroční zpráva dámského spolku „Ludmila“ za rok 1918.

5.2 Ústav ku vzdělání učitelek domácích nauk

Souvislost s hospodářskými poměry po první světové válce nutila ženy vykonávat samostatná zaměstnání a především učitelství ručních prací zajišťovalo celkem výhodnou živnost. Na tomto základě vzniká v roce 1920 nové školské zařízení nesoucí název Ústav ku vzdělání učitelek domácích nauk. Spolek Ludmila chtěl umožnit i méně majetným žákyním rodinných škol z jižních Čech vystudovat a pracovat jako učitelky ručních prací. Ústav měl dívky dovést k pochopení úkolů ženy v domácnosti a vychovat je k vytrvalé a uvědomělé práci pro sebe, rodinu i okolí. K přijímacím zkouškám, které se konaly 3. a 4. září, se přihlásilo 28 kandidátek a všechny byly přijaty. Přijímané dívky musely být starší sedmnácti let. Vyučování bylo zahájeno 6. září 1920 a konalo se v 2. poschodí německé obchodní školy v Husově třídě, kde městský úřad poskytl ústavu tři místnosti. Mezi vyučované předměty patřily pedagogika s praktickými cvičeními, vyučovací jazyk, počty, občanská nauka, organizace sociální péče, nauka o tkaninách, tělesná výchova, zdravotnictví, zpěv a hudební výchova, kreslení, ženské ruční práce a nauka o vedení domácnosti s praktickými cvičeními ve vaření. Ústav formálně patřil k Ženské škole průmyslové, ve které byl ředitelem Adolf Tůma, z čehož vyplývá, že byl zároveň ředitelem právě Ústavu ku vzdělání učitelek domácích nauk a to do roku 1936. Po něm se funkce ujala Karla Mikuškovcová. Zájem veřejnosti o školu byl výrazný už jen z důvodu nemalé úrovně odborného vzdělání, jelikož měla škola k dispozici veškeré učební pomůcky, knihovny a učitelský sbor plný poctivého úsilí a nadšení k práci. Bylo doporučováno získat si předběžné vzdělání raději na odborné škole spolku Ludmila než na podobných jiných školách, protože poté měly dívky oprávněnou naději být do ústavu přijaty a v budoucnu i snad práci jako učitelka na školách při spolku najít. Ústav trval až do roku 1948 a jeho zřízením se spolek Ludmila dočkal neocenitelných zásluh, neboť měl eminentní kulturní, sociální a hospodářský význam. Z ústavu vycházely dívky, které „jsou pro svůj úkol vzdělávati dívčí dorost pro praktickou potřebu rodiny náležitě vzdělány, což jest zajisté významu celonárodního“⁶⁴ a absolvování tohoto ústavu zajišťuje dívkám slušnou existenci

⁶⁴ SOkA České Budějovice, f. Spolkový československý ústav ku vzdělání učitelek domácích nauk České Budějovice 1920-1948, *Pamětní kniha 1920-1941*.

v následujícím životě. Ústav měl od svého vzniku právo veřejnosti a roku 1936 mu tato skutečnost byla přiznána definitivně, v předešlých letech si o toto právo musel každoročně žádat. Většina žaček závěrečnou zkoušku složila a našla místo na Slovensku, mnohé jako učitelky literní.

5.3 Průmyslová a hospodyňská škola a její průběžná reorganizace do konce 30. let 20. st.

Dále již zmiňovaná průmyslová a hospodyňská škola se postupně od školního roku 1921/1922 přeměňovala ve smyslu ministerského nařízení ze školy průmyslové na dívčí odbornou školu rodinnou a živnostenskou, takže v roce 1921/1922 měla rodinná škola, dobově zvaná „rodinka“, jen první ročník a škola průmyslová jen druhý ročník a pracovnu. V následujícím školním roce pak měla rodinná škola již dva ročníky a třetí ročník tvořila pracovna změněná na živnostenskou pracovnu. Obory se staly širšími, obsáhlejšími a pestřejšími. Účelem jest bylo vychovávat a vzdělávat dívky škole odrostlé jak po stránce teoretické, tak po stránce praktické, jak to vyžadovaly zvýšené požadavky činěné dobou na ženu – hospodyni, matku a občanku, aby byly dívky schopné živnostenského povolání a prohlubovaly si své odborné znalosti a vyzdvihovaly úroveň ženského vzdělání. Tehdejším ředitelem byl Jan Macháček, který jako největší přednost školy viděl, „že v nich stále přichází v úvahu budoucí poslání ženy v lidské společnosti a v domácnosti [...]“⁶⁵ Učitelský sbor čítal kromě ředitele čtrnáct interních a pět externích sil. Ve školním roce 1921/1922 byly do státní služby převzaty tři učitelky a roku 1922/1923 opět tři. Tohoto školního roku ústav navštěvovalo 818 žaček a frekventantek a nabízel následující rozmanité obory.

Dívčí odborná škola rodinná nabízela první ročníky A-C, Ženská škola průmyslová druhé ročníky A-C a pracovnu A a B. Dohromady tyto ročníky navštěvovalo 266 chovanek. Dále to byly první a druhý ročník (každý po třiceti šesti žačkách) pětiměsíčního kurzu hospodyňského, první ročník po čtrnácti a druhý ročník po

⁶⁵ SOKA České Budějovice, f. Veřejná odborná škola, M. Vlk, *Inventář*, s. 4, a *Výroční zpráva dívčí odborné školy rodinné a živnostenské spolku Ludmila v Českých Budějovicích za školní rok 1924/1925*, České Budějovice 1925, s. 2 a 4.

dvanácti dívkách speciálního kurzu šití prádla, dále první ročník s třinácti dívkami ve speciálním kurzu šití šatů a ve druhém s dvaceti čtyřmi dívkami v ročníku. Další byl modistický kurz podzimní s jedenácti žačkami, jarní ve čtyřech skupinách dohromady se sto devíti dívkami. Dalšími kurzy byly večerní kurzy pro dělnice a služky a to první a druhý ročník šití prádla se sto šesti žačkami a první ročník kurzu šití šatů se sto devíti a druhý ročník s osmdesáti dvěma žačkami. Dohromady se tedy škola pyšnila 818 žačkami, což odpovídá značnému rozkvětu ženského vzdělávání v Českých Budějovicích. V pozdějších letech se v rodinné škole vyvinuly ještě další dva typy tříd, a to s vařením a bez vaření.

Pomalu ale jistě se Ženská škola průmyslová mění na Veřejnou odbornou školu pro ženská povolání spolku „Ludmila“, k čemuž dochází roku 1925. K reorganizaci školy došlo podle normálního organizačního statutu a osnov odborných škol pro ženská povolání vydaného Ministerstvem školství a národní osvěty dne 7. května 1925. Nový organizační status školy byl schválen 30. dubna 1927, od tohoto roku je škola též veřejná. Od prvních počátků až do těchto let se škola rozrostla ve všech svých oborech a právě tyto obory jsou sdruženy pod novým společným názvem „Odborná škola pro ženská povolání“ do deseti tříd o nejvyšším možném počtu žactva s 22 členy učitelského sboru. V posledních letech se škola zařadila svou frekvencí a možnostmi výběru z velké nabídky oborů na sedmé místo ze sta škol tohoto druhu v celé republice, což bylo velice potěšitelné jako i skutečnost, že zájem rodičů o praktické vzdělání dívek na škole stále stoupá.

Uspořádání, účel i učitelský sbor převzala od předešlé školy rodinné. Též zůstává ve vedení i ředitel školy Jan Macháček. V organizačním statutu školy se tedy objevuje dvouletá rodinná škola (později přejmenovaná na odbornou školu), živnostenské pracovny šití šatů, školy pro vedení domácnosti (zimní a letní běh), odpolední a večerní kurzy šití šatů, prádla, modistství a nově také večerní kurz vaření a odpolední kurz batikování. Ve třicátých letech došlo k rozšíření možností dalšího uplatnění dívek, a to na ve sféře sociální, protože dívky mohly nyní pokračovat ve

studiu na sociálních, ošetřovatelských nebo vychovatelských školách, což předjímalo následný vývoj školy.⁶⁶

Již v prvním školním roce navštěvovalo školu 864 dívek a žen,⁶⁷ z čehož jednoznačně vyplývá, že zájem o absolvování oborů ze strany společnosti byl úctyhodný, a že ženské vzdělávání bylo stále více a více vyžadováno a stávalo se již zcela nepostradatelným. Ovšem na základě úbytku obyvatel po válce byl zaznamenán i úbytek žaček na všech ústavech „Ludmilk“, ale i přesto v roce 1930 měla škola 575 žaček a frekventantek, z nich 263 žákyň školy denní, ostatní byly frekventantky kurzů.

Odpolední a večerní kurzy šití, které měly dlouholetou tradici, poskytovaly dívkám a ženám dopoledne zaměstnaným možnost, aby se naučily pro domácí potřebu šít obyčejné druhy dámských šatů. Kurzy byly pětíměsíční a vyučovalo se dvakrát týdně po třech hodinách. Přeorganizován byl například speciální kurz vaření, jelikož dostal novou osnovu. Trval čtyři týdny a pořádal se podle potřeby. Ženy se měly naučit připravovat jídla jemnějšího typu. Z nových oddělení se od roku uskutečňoval kurz zužitkování ovoce, zeleniny a hub konající se v měsíci září a kurzy šití a vaření pro studentky středních škol. Následující rok byly na řadě kurzy vyšívání od září do Vánoc a lidová škola pokračovací. Ta vždy trvala šest měsíců od října do března čtyřikrát týdně a vyučování trvalo tři hodiny denně odpoledne nebo večer. Do osnovy byla zařazena čeština, počty, zdravověda, péče o dítě, vychovatelství, šití prádla a šatů, vaření a domácí práce. Škola preferovala praxi před teorií a byla určená pro dívky a ženy zaměstnané v domácnosti, které tudíž nemohly navštěvovat školu rodinnou. V roce 1932 vznikl speciální kurz vyšívání a ozdobných prací.

Ve školním roce 1932/1933 bylo zapsáno 219 žákyň na denním studiu a 350 frekventantek kurzů, tedy opět o něco více než v předešlých letech i přesto, že to byla nejtěžší léta s malým počtem dorostu z let válečných a poválečných a mimoto vládnoucí hospodářská krize nedovolující rodičům, aby svým dcerám poskytli vyššího vzdělání.

⁶⁶ Srov. K. Novotná, *Matka na svých rukou chová celý svět. Dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích a jeho dívčí vychovávací ústavy (1885-1950)*, s. 131.

⁶⁷ Výroční zpráva odborné školy pro ženská povolání spolku „Ludmila“ v Českých Budějovicích za školní rok 1925/1926. České Budějovice 1926, s. 4-5.

20. září 1933 potkalo dámský spolek Ludmila velké neštěstí, neboť zemřela Jana Zátková, vlastenka a národně uvědomělá žena, jejíž skutky pro spolek byly skutky velikými a nepřekonatelnými. Právě během jejího života vzniklo dílo tak mohutné. Ona stála u zrodu dámského spolku Ludmila a téměř celé padesátiletí v jeho prospěch pracovala a zasloužila se o vybudování veškerého vyššího českého dívčího školství v Českých Budějovicích, aby poté nesla ve své funkci tu největší zodpovědnost. O dva roky později zemřel i její manžel August Zátka. Členkám nezbývalo nic jiného, než jen tuto těžkou situaci překonat a dále pokračovat ve vychovávání budoucích českých žen. Druhou předsedkyní kuratoria se tak stala dlouholetá pracovnice spolku „Ludmila“ Adolfina Lišková-Vostrá a místopředsedkyní spolku byla zvolena Ludmila Zátková, která byla zároveň učitelkou jazyků.

Členky projevíly svou úctu k Janě Zátkové jednou velikou událostí, a to požádáním Ministerstva školství a národní osvěty o přejmenování odborné školy tak, aby tento ústav nesl ve svém názvu právě jméno jejich zakladatelky a snaživé podporovatelky. Ministerstvo souhlasilo a stalo se tak při jubilejních padesátých oslavách dámského spolku Ludmila. Od 1. září 1937 zněl oficiální název školy Veřejná odborná škola pro ženská povolání Jany Zátkové. Tento název se stal posledním a nejvíce vystihujícím ze všech názvů předchozích. „Nemohlo býti tedy pro ústav lepšího daru a lepšího uctění památky vzácné podporovatelky a opatrovnice než udělení čestného názvu, jímž bude škola provždycky spojena s tím, co jméno Zátková pro ni znamenalo a bude znamenat.“⁶⁸

Nebylo překvapující, že období německé okupace a druhé světové války mělo velice špatný vliv na všechny ústavy spolku Ludmila, avšak tato doba špatných poměrů nikterak školu neomezovala a vyučování bylo úplné. Jen události školního roku 1938/1939 několikrát přerušily výuku a to nejdéle od března do května 1939, když byla škola zabrána pro říšské vojsko a policejní prapor. Zároveň si předválečná a válečná situace vyžádala nové speciální kurzy – čtyřtýdenní speciální kurz praktické dietiky pro

⁶⁸ František HUSÁK, *Jana Zátková*, in: Výroční zpráva Spolkového československého dívčího reformního reálného gymnázia Jany Zátkové v Českých Budějovicích za školní rok 1937-1938, České Budějovice 1938, s. 5-6.

dobrovolné sestry Českého červeného kříže a speciální kurz správné výživy při úsporném vaření, zde bylo cílem dívky naučit vařit s co nejlevnějšími surovinami.

Ve školním roce 1939/1940 byly při Veřejné odborné škole pro ženská povolání Jany Zátkové následující oddělení: dvouletá ženská škola odborná, živnostenská pracovna pro šití šatů, pětíměsíční škola pro vedení domácnosti, kurzy lidové a kurzy speciální. Vyučování bylo střídavé, a to jeden týden dopoledne a dva týdny odpoledne. Vyučování hodiny byly zkrácené na 40 minut bez přestávek. Celkem bylo otevřeno 12 tříd a 11 kurzů, v nichž bylo zapsáno 513 žaček a frekventantek. Učitelé a učitelky přicházeli a odcházeli, konkrétně tento školní rok čítal 25 členů učitelského sboru. Současně se ale zvyšovaly náklady na vydržování školy, hlavně byly vyšší osobní náklady a větší vydání na režii a tím se začal projevovat finanční schodek. Podporou Ministerstva školství a národní osvěty, pravidelných subvencí zemského úřadu, obchodní a průmyslové komory, Českobudějovické záložny a mimořádných darů místních podniků došlo k dosažení rovnováhy a ústav byl zatím finančně soběstačný. Škola se stále snažila o řádné plnění všech úkolů i za mimořádných okolností, které přinesla doba další války. I přesto, že tato dlouhotrvající světová válka vyčerpávala zásoby potravin a ohrožovala hladem český lid, stála „Ludmila“ opět v popředí vyživovací akce, která se mimochodem ve městě utvořila pod označením „Pomocný výbor“. Zkušenosti členek spolku při rozdávání polévek a vánočních nadílek byly „Pomocným výborem“ obzvláště vítány a byly to především tyto dámy, které vyživovací akce vedly. Počet darovaných poukázek na obědy se rok od roku stále zvyšoval a spolek byl i díky této činnosti nenahraditelným.

V následujícím školním roce zůstávají stejná oddělení jako v roce předešlém. Školu navštěvovalo 486 žákyň a frekventantek a učitelský sbor měl 18 členů. V roce 1943 pak byl otevřen 1. ročník vyšší ženské odborné školy pokračovací. Po roce 1945, tedy záhy po osvobození, přišly členky spolku s myšlenkou, že by se mohla založit sociální škola, která dosud v jižních Čechách jednoznačně chyběla. Z iniciativy Karly Mikuškovické, ředitelky Veřejné odborné školy pro ženská povolání Jany Zátkové, byla v roce 1946 zřízena vyšší dvouletá škola pro vzdělání sociálních pracovníků. Vedle ní pak vznikla škola čtyřletá, která se stala základem vyšší školy sociálně-zdravotní. Veřejná odborná škola pro ženská povolání Jany Zátkové se

tak ve školním roce 1947/1948 skládala z dvouleté ženské odborné školy, živnostenské pracovní šatů, jednorochní vyšší ženské odborné školy, šestiměsíční školy pro vedení domácnosti, dvouleté vyšší školy pro vzdělání sociálně zdravotnických pracovníc, čtyřleté školy sociálně zdravotní, šestiměsíčního kurzu šití prádla a šatů a kurzů pro pěstounky v zemědělských útulcích.⁶⁹ Vyšší škola sociálně zdravotní byla v roce 1948 správou sloučena s odbornou školou pro ženská povolání.

5.4 Konec spolku Ludmila

I když se dámský spolek Ludmila neustále rozvíjel dalšími novými školními ústavami, bojoval s finančními problémy. Za těchto okolností musel spolek o tomto nepříjemném stavu informovat Ministerstvo školství a osvěty, neboť už nebyl spolek schopen dále udržovat spolkové školy a tak prosil o urychlené opatření pro další budoucnost dívčích škol. Spolek byl ovšem donucen k vyjednávání o postátnění či předání svých škol do obecní správy. Město tak souhlasilo pod podmínkou, že od spolku obdrží též stavební parcelu. Ovšem tohoto pozemku se dámy vzdát nechtěly, protože si byly vědomy toho, že už by poté neměly vůbec žádný majetek a nemohly by v budoucnu požádat o půjčky a úvěry. A tak návrh pozměnily s tím, že tuto parcelu městu prodají. Situaci ale změnil nový jednotný školský zákon z roku 1948, který veškeré školy zestátnoval. „Ludmilky“ už nebyly více schopny zajišťovat svým školám věcné náklady a tak státu nabídly bezplatné odevzdání spolkových budov do jeho vlastnictví. Tímto rozhodnutím se přiblížily k brzkému ukončení spolkové činnosti, která by ale stejně neměla slušnou budoucnost. Současně ještě ve školním roce 1948/1949 fungovala Veřejná odborná škola pro ženská povolání Jany Zátkové, ale na konci tohoto roku byla škola zrušena a movitý i nemovitý inventář byl předán Vyšší sociálně zdravotní škole v Českých Budějovicích jako nástupnické organizaci. Při této škole pak ještě byly dokončeny poslední dvě třídy druhého ročníku odborné školy.

Nastupující komunistický režim plánoval všechny dámské spolky sloučit do Rady československých žen a tím jednotlivé spolky zrušit. K tomuto sloučení došlo roku

⁶⁹ Výroční zpráva veřejné odborné školy pro ženská povolání Jany Zátkové v Českých Budějovicích 1947/1948, České Budějovice 1948, s. 1.

1950. „Ludmilky“ tak Radě československých žen musely odevzdat veškeré své jmění a na schůzi tak nedobrovolně přijmout oficiální zaniknutí spolku a následné vymazání ze spolkového rejstříku.⁷⁰

Dámský spolek Ludmila, který v době národních bojů s velkými oběťmi svépomocí udržoval české dívčí odborné a střední školství po dobu 60 let na místě pro národ tak důležitém, jako byly České Budějovice, již více neexistoval.

⁷⁰ SOkA České Budějovice, f. Dámský spolek Ludmila, *Zřízení a likvidace spolku*.

ZÁVĚR

Význam dámského spolku Ludmila byl pro město České Budějovice a jeho rozvoj vzdělanosti velký a nezastupitelný. Přesto dnešní generace dostatečně neocenuje, co spolek pro naše předky znamenal a jakých výsledků se mu podařilo dosáhnout. Velkou neznámou je stále i osobnost Jany Zátkové, první a celých osmačtyřicet let jediné předsedkyně „Ludmílek“. Její veřejné působení bylo velmi úctyhodné, za což si dle mého názoru zasluhuje kontinuální pozornost a připomínku. Nejen dnešní mládež bohužel neví, že právě tato žena se na jihu Čech nebývale zasloužila o počátek dívčího a ženského školství. Příliš rozšířena není ani skutečnost, že areál školních budov stojící dodnes na Husově třídě nechal vystavět pro své účely právě spolek Ludmila. Tento školní areál byl v tehdejších Čechách ojedinělý především soustředěním dívčích škol a penzionátu s přílehlou zahradou do jediného areálu. Rovněž penzionát Vesna se pyšnil zcela na tehdejší těžkou dobu mimořádným zařízením jak svou šíří péče o ubytované studentky, tak vybavením vlastní budovy. Dokonce časopis Zlatá Praha označil roku 1909 komplex školních budov jako „dnes nejvzornější moderní ústavy pro vyšší výchovu dívčí na půdě Českého království.“⁷¹ Za zmínku ovšem stojí fakt, že rodinu Zátkových připomíná dnešním obyvatelům Českých Budějovic Hotel Zátkův dům v Krajinské ulici, rodný dům Augusta Zátka, dále Zátkova socha v životní velikosti na radničním nádvoří a též název nábřeží u řeky Malše.

Dámský spolek Ludmila vzniklý v roce 1885 se zapsal do dějin města zaprvé zásluhou charitativních činností pro chudé školou povinné nejen chlapce ale i konečně dívky, kdy jim dámy ze spolku rozdávaly teplé obědy, čisté oblečení a obuv, aby tímto způsobem mohly rodiny chudších dítek ušetřit finance hlavně na vzdělání. Chvály se spolek dočkal také pořádáním různorodých kulturních akcí, mezi které patřily mimo jiné například taneční zábavy, divadelní představení či literární přednášky. Činnost „Ludmílek“ byla vítána a podporována i za podmínek, že ve stejné době měla německá strana také dámský spolek podobný tomu českému. Tím také docházelo k častému

⁷¹ *Zlatá Praha*, 26. ročník, Praha 1909.

soupeření českobudějovických Čechů a Němců o nadvládu v jihočeském městě.⁷² V druhé řadě se do historie města zapsal zároveň rozvojem dívčího školství, které dosud stálo stranou veřejného i soukromého zájmu a nebylo preferováno. A právě v první polovině 80. let 19. století se začíná probouzet zájem a prosazovat snaha obecně přijmout názor, že i žena má právo na vzdělání a že nemůže být v moderní době v žádném případě opomíjena. Jako první byla otevřena v roce 1887 dívčí pokračovací škola, která se postupem času několikrát měnila, od školy pokračovací a průmyslové, přes rodinnou a živnostenskou, kdy se od roku 1925 podoba ustálila na školu odbornou pro ženská povolání. Zároveň se roku 1903 formuje první dívčí lyceum v Čechách, mimo jiné později přeměněno na gymnázium, na které ovšem v bakalářské práci kladen důraz není. S rokem 1920 přichází zásluhou členek spolku ještě nově vytvořený ústav pro vzdělávání učitelek.

Veškeré působení členek spolku bylo samozřejmě velice nákladné, což znamenalo časté finanční ztráty, ale členky se nevzdávaly. Buďto jim pomáhaly české podniky nebo samy členky pořádaly sbírky, kdy osobně chodily od domu k domu a žádaly o podporu.

V souvislosti s druhou světovou válkou již „Ludmilky“ dobročinné akce nepořádaly samy, nýbrž s nimi pomáhaly jiným organizacím. Až do nastolení komunistické moci se spolek staral o své školy, jelikož ty stále nebyly zcela pod záštitou státu. Ovšem po převratu v roce 1948 byla budoucnost spolku ovlivněna ideologicky odlišnou představou o školském systému a fungování odborných škol. Spolek Ludmila musel svoji činnost ukončit v roce 1950, což pro spolek znamenalo odevzdání veškerého jmění státu. Tímto neblahým rozhodnutím skončilo dlouhé období prosperující existence spolku, charakteristické řadou veřejně prospěšných aktivit „Ludmilk“.

I přes malé množství odborné literatury k dějinám žen v regionu a nevelký rozsah dochovaných pramenů v českobudějovickém archivu, vznikla předložená bakalářská práce s vědomím, že ne všechny fondy jsou zpracovány a zpřístupněny, že snad v budoucnu ještě bude možné prostudovat další prameny k této svrchovaně

⁷² Srov. K. NOVOTNÁ, *Matka na svých rukou chová celý svět. Dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích a jeho dívčí vychovávací ústavy (1885-1950)*, s. 138.

zajímavé problematice. Je nutné podotknout, že je stále potřeba k danému tématu objevovat nové poznatky z období druhé poloviny 19. století a první poloviny 20. století nejen pro oblast centrálních částí jihočeského regionu, nýbrž také v kontextu německého pohraničí. Pohraničním a německy mluvícím oblastem se v souvislosti s ženskou otázkou a rozvojem vzdělávání dosud nikdo nevěnoval a jistě by další studium pomohlo komplexnímu pohledu, neboť bychom poznali více důležitých souvislostí právě z německé strany.

Cílem bakalářské práce bylo podat podrobnější přehled nabízených oborů pro dívky a ženy na přelomu 19. a 20. století v Českých Budějovicích při školách spolku Ludmila. V dnešní době je takovéto vzdělání pro ženy samozřejmostí a nepozastavujeme se nad myšlenkou, že by tomu mělo být jinak. Přitom v bakalářské práci zdokumentovaná činnost spolku Ludmila a založení řady vzdělávacích programů pro ženy velmi příhodně doložilo, jak se ženské odborné vzdělání během dlouhých let formovalo a vyvíjelo a jak se otázka ženské emancipace dostávala do popředí společnosti. Nejen muži, ale i ženy měly právo odborně se vzdělávat a v návaznosti na to hledat adekvátní pracovní uplatnění efektivně použitelné v praxi, čímž mohly dokázat, že obě pohlaví jsou si rovna, jak si vysnila generace žen-zakladatelek hnutí za emancipaci.

Přání autorky předložené bakalářské práce bylo upozornit na nečekaně velký význam dámského spolku Ludmila v českobudějovických dějinách a pomocí analýzy spolkových vzdělávacích programů obohatit znalosti z vybrané složky spolkové činnosti a napomoci uvědomění především obyvatel Českých Budějovic, jak zásadní význam měl spolek pro tuto metropoli. Zároveň lze na tomto místě vyslovit přání, že by se nadále mělo uchovávat povědomí a rozšiřovat poznatky o činnosti spolku Ludmila. Historiografické bádání již prokázalo, že dámský spolek Ludmila má už navždy své neopominutelné místo v dějinách města i v historii českého ženského hnutí.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

Prameny nevydané

Státní okresní archiv České Budějovice

Fond Dámský spolek Ludmila České Budějovice 1885-1950.

Fond Spolkový československý ústav ku vzdělání učitelek domácích nauk České Budějovice 1920-1948.

Fond Veřejná odborná škola pro ženská povolání Jany Zátkové České Budějovice 1887-1950 (1954).

Prameny vydané

Dobový tisk

Budivoj 1885-1914.

Ludmila 1887-1937.

Zlatá Praha 1909.

Výroční zprávy

Výroční zprávy dámského spolku Ludmila 1886-1936 – 50 let spolku.

Výroční zprávy dámského spolku Ludmila 1918-1919.

Výroční zprávy dívčí pokračovací školy spolku Ludmila 1892-1901.

Výroční zprávy odborné školy pro ženská povolání spolku Ludmila 1924-1939, 1946-1949.

Výroční zprávy ženské školy průmyslové spolku Ludmila 1908-1916.

Výroční zprávy ústavu pro vzdělávání učitelek domácích nauk spolku Ludmila 1928-1939.

Další vybrané

Dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích. Sborník vzpomínek, České Budějovice 1936.

Dívčí vychovávací ústavy dámského spolku „Ludmila“ v Českých Budějovicích (Jihočeská Vesna), České Budějovice 1904.

NĚMCOVÁ, B, *Korespondence II. (1853-1856)*, Praha 2004.

Encyklopedie, slovníky

Brockhaus Konversations-Lexikon 5, Praha 1901.

Brockhaus Konversations-Lexikon 7, Praha 1902.

Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice 2006.

Ottův slovník naučný 27, Praha 1908.

LITERATURA

BAHENSKÁ, Marie, *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*, České Budějovice 2011.

BAHENSKÁ, Marie, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. Století*, Praha 2005.

BAHENSKÁ, Marie, *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, Praha 2010.

BOCK, Gisela, *Frauen in der europäischen Geschichte. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, München 2000.

BOCKOVÁ, Gisela, *Ženy v evropských dějinách. Od středověku do současnosti*, München 2007.

- BUREŠOVÁ, Jana, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc 2001.
- BRINK, J,R, *Privileging Gender in Early Modern England*, Missouri 1993.
- GRÜNOVÁ, Monika, *České vyšší dívčí školství na jihu Čech v letech 1850-1914 (Čtyři příspěvky k jeho poznání)*, diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2006.
- LABOUVIE, Eva, *Ungleiche Paare. Zur Kulturgeschichte menschlicher Beziehungen*, München 1997.
- LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999.
- LENDEROVÁ, Milena, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009.
- LENDEROVÁ, Milena, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.
- MALÍNSKÁ, Jana, *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha 2005.
- NOVOTNÁ, Klára, *Jana Zátková (1859-1933). Zapomenutá osobnost jihočeské historie?*, bakalářská práce, Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2008.
- NOVOTNÁ, Klára, *Matka na svých rukou chová celý svět. Dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích a jeho dívčí výchovavací ústavy (1885-1950)*, diplomová práce, Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2011.
- NOVOTNÝ, Miroslav a kolektiv, *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice 2006.
- STEIN, Edith, *Die Frau in Ehe und Beruf. Bildungsfragen heute*, Wien 1962.
- STRNAD, Rudolf, *Dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích 1885-1935*, b.m. 1937.
- VODÁKOVÁ, Alena, *Rod ženský*. Praha 2003.
- VOTRUBA, Jan, *Spolkový život v Českých Budějovicích v 1. polovině 20. století*, diplomová práce, Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2005.
- Ženy a muži v datech*, Praha: MPSV a ČSÚ, 2005.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1. Husova třída, blok secesních školních budov z počátku 20. století a Jana Zátková

Zdroj: *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006 a *Dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích. Sborník vzpomínek*, České Budějovice 1936, nestránkováno.

Příloha č. 2. Obálky výročních zpráv z let 1918 a 1919

Zdroj: *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1918* a *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1919*.

Příloha č. 3. Členky výboru

Zdroj: *Dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích. Sborník vzpomínek*, České Budějovice 1936, nestránkováno.

Příloha č. 4. Stanovy spolku

Zdroj: SOkA České Budějovice, fond Dámský spolek Ludmila, Zřízení a likvidace spolku, *Spolkové stanovy*.

Příloha č. 5. Seznam žákyň dámského spolu Ludmila v roce 1919

Zdroj: *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1919*.

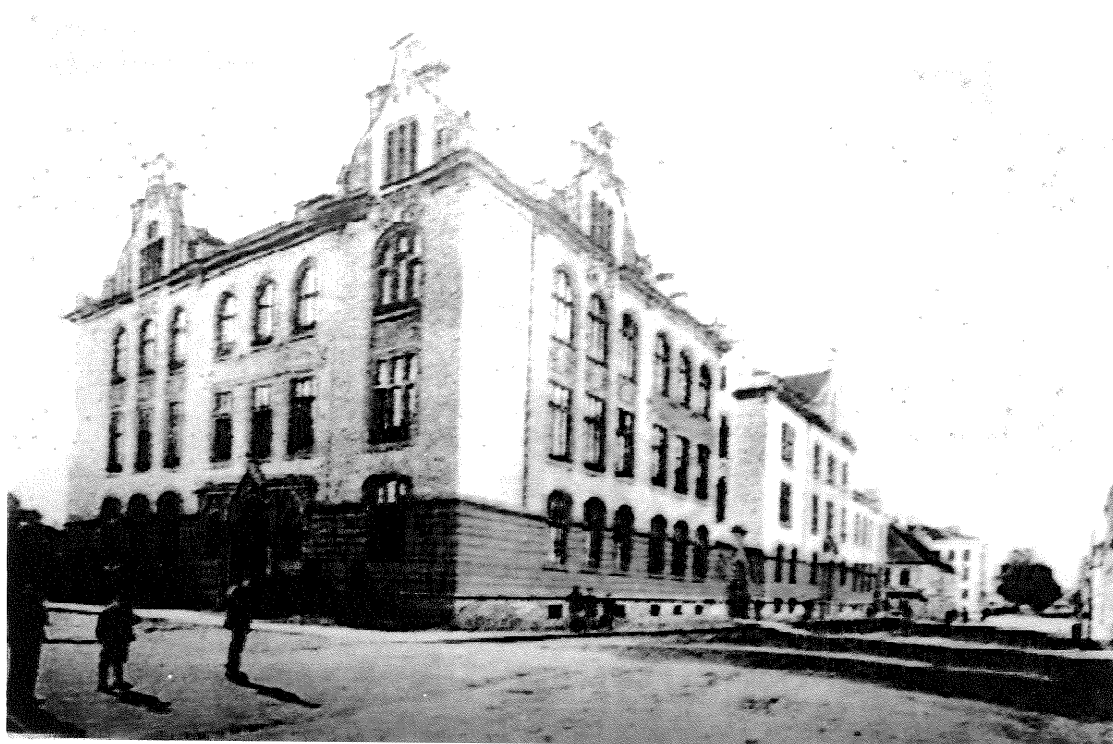
Příloha č. 6. Počty frekventantek ženské školy průmyslové a pokračovací ve školním roce 1918/1919

Zdroj: *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1918*.

Příloha č. 7. Stravovací akce ve školním roce 1934/1935

Zdroj: *Dívčí vychovávací ústavy dámského spolku "Ludmila" v Českých Budějovicích (Jihočeská Vesna)*, České Budějovice 1904, nestránkováno.

Příloha č. 1. Husova třída, blok secesních školních budov z počátku 20. století a Jana Zátková

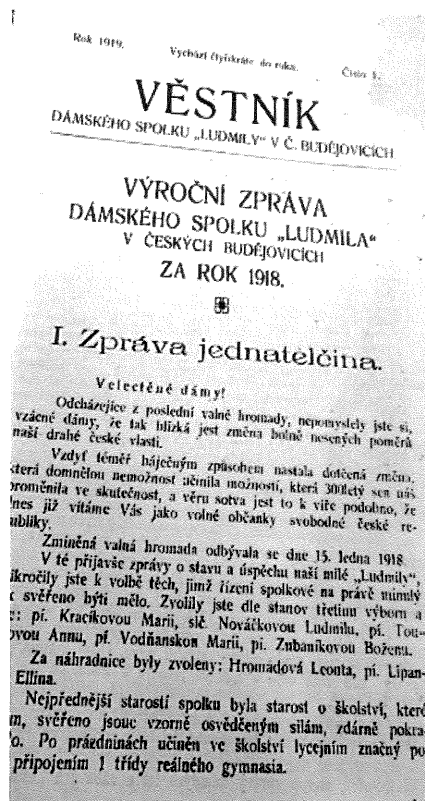
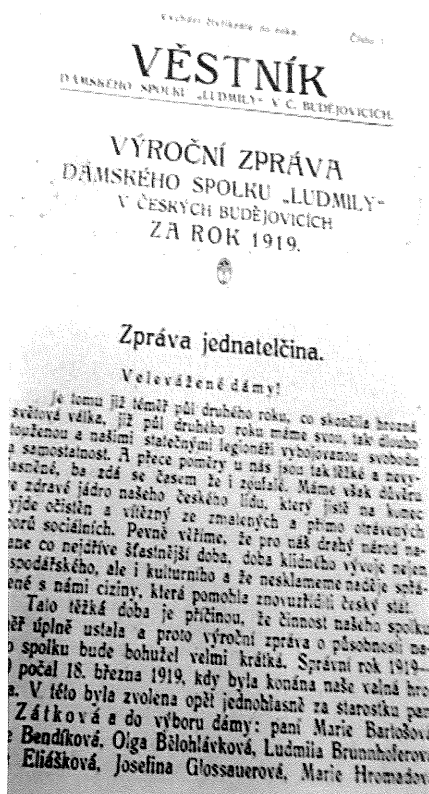

Školní budova v minulosti

Jana Zátková - předsedkyně spolku v letech 1885-1933

Příloha č. 2. Obálky výročních zpráv z let 1918 a 1919

Příloha č. 3. Členky výboru

Výbor spolku v jubilejním padesátém roce existence spolku

Příloha č. 5. Seznam žákyně dámského spolu Ludmila v roce 1919

Seznam členek dámského spolu „Ludmila“

Pani Arnspergerová Karla
 „ Arentzová Klára
 Pani Bártlová Marie
 „ Bartošová Mariana
 „ Baresová Helena
 „ Bělohávková Olga
 „ Bělohávková Anička
 „ Bělohávková Františka
 „ Boudíková Marie
 „ Běránková Cecilie
 „ Běránková Růžena
 „ Běrková Anna
 „ Bězková Františka
 „ Bězková Antonie
 „ Bohmova Marie
 „ Bruchlerová Ludmila
 „ Brychtová Emílie
 „ Brychtová Anna
 „ Buchnerová Krista
 SĚ. Coufalová Anna
 Pani Černochová Anna
 Pani Dostálová Marie
 „ Dostálová Věra
 „ Dostálová Anna
 „ Dostálová Vlasta
 „ Dostálová Božena
 „ Dvořáková Josefa
 Pani Ehmertová Josefa
 „ Ehmertová Ida
 „ Eisenrová Anna
 „ Eliášová Marie
 SĚ. Fabiánová Karolina
 Pani Faktorová Josefina
 „ Peřková Marie
 „ Folknertová Jana
 „ Forejtová Adela
 SĚ. Franková Kateřina
 Pani Fritschová Ada
 „ Fischerová Marie
 Pani Geislerová Františka
 „ Geislerová Božena
 „ Glonsauerová Josefina

Pani Křížková Berta
 „ Křížková Ottilie
 „ Křížková Anna
 „ Křížková Anna
 „ Křížková Anna
 Pani Lazlová Marie
 „ Lebedová Magdalena
 „ Ličková-Vostová Adelfina
 „ Lipanská Alžběta
 „ Liptová Anežka
 Pani Maršáňková Josefa
 „ Mačková Růžena
 „ Marešková Anna
 „ Marková Růžena
 „ Mašková Anna
 „ Mašková Marie
 „ Matoušková Jany
 „ Matoušková Marie
 „ Mázčová Růžena
 „ Mendlová Barbora
 „ Mikušková Anna
 „ Miltnerová Julie
 „ Míčeková Kateřina
 SĚ. Mkečová Marie
 Pani Mkečová Marie
 „ Mrázková Berta
 „ Michlová Magdalena
 „ Musilová Anna
 Pani Neuhuberová Anna
 „ Nováková Božena
 „ Nováková Marie
 „ Nováková Marie
 „ Nováková Marie D.
 „ Nováková Terezie
 „ Nováková-Vodíčková M.
 SĚ. Novíčková Marie
 „ Novíčková Ludmila
 Odtor zemské ústřední jednoty učiteliek.
 SĚ. Peřírová Marie
 Pani Páralová Anna
 SĚ. Pěnařová Anna
 „ Pěnařová Betty
 Pani Pichová Terezie
 „ Plášílová Anna
 „ Podhájská Barbora
 Pani Poláková Marie
 „ Popelová Jitka
 „ Potáková Alžběta
 „ Potáková Marie
 „ Prádllová Marie
 „ Příhodová Emílie
 „ Příhodová Marie
 „ Příhodová Marie
 „ Příhodová Marie
 „ Příhodová Marie
 SĚ. Píckermová Anna
 SĚ. Poměrová Anna
 Pani Raupnerová Leopoldina
 „ Reisingerová Josefa
 SĚ. Rodlerová Juliana
 „ Rohrová Fr. de Fauré
 Pani Roubalová Marie
 „ Růžáková Libuše
 „ Rytířková Emma
 „ Seidllová Zdeňka
 Pani Seimarová Anna
 „ Seimarová Karolina
 „ Seimarová Julie
 „ Smetanová Anna
 „ Soukupová Růžena
 „ Smolčíková Anna
 „ Staehrlová Eliška
 „ Stará Antonie
 SĚ. Stáková Růžena
 Pani Strádková Amálie
 „ Strádková Věnceslava
 „ Svobodová Marie
 „ Svobodová Věnceslava
 „ Schättlingerová Zdeňka
 SĚ. Šibalová Julie
 „ Šibalová Kristina
 Pani Šimšová Luisa
 „ Šípková Hlana
 „ Šehesliková Karla
 „ Šestáková Růžena
 „ Skaldová Marie
 „ Skarludtová Magdalena
 SĚ. Sozajová Anna
 Pani Spičková Zofie
 „ Spinková Zdeňka
 „ Srámková Ottilie
 „ Štambergová Marie

SĚ. Štambergová Mariše
 Pani Stechrová Josefa
 „ Stíhová Kristina
 „ Štrtníková Anna
 „ Švarcová Marie
 „ Švandová Marie
 „ Schwarzová Magda
 „ Švehlová Anna
 „ Švejdová Anežka
 Pani Tampírová Bohumila
 „ Teplá Magdalena
 „ Tomanová Božena
 „ Tomášová Marie
 Pani Toufarová Anna
 SĚ. Tondlová Marie
 Pani Toufarová Anna
 „ Toufarová Josefina
 „ Toušová Anna
 „ Trágrlová Marie
 „ Traxlerová Barbora
 „ Trčková Ludmila
 „ Tůmová Marie
 SĚ. Tůmová Josefina
 Pani Tuzarová Marie
 Pani Ueberhuberová Antonie
 Pani Vaňková Marie
 „ Váňová Karla
 „ Varausová Anna
 „ Vášová Marie
 Pani Vaváčková Marie
 „ Velíková Marie
 „ Vierheiligová Antonie
 „ Viplerová Marie
 „ Vlasáková Emerencie
 SĚ. Vlasáková J.
 Pani Vodňanská Marie
 „ Voglová Flora
 „ Vojtová Marie
 „ Voříšková Zofie
 „ Voříšková Marie
 SĚ. Voříšková Josefa
 Pani Voříšková Pavlína
 „ Vostrá Kari
 „ Vránková Theodora
 „ Vydrová Marie
 „ Wachtlová Amálie
 SĚ. Wachtlova Hermína
 Pani Wildtová Jindřiška
 Pani Zátková Jana
 „ Zátková Růžena
 „ Zátková Anna
 „ Zátková Julie
 „ Ziskalová Pavla
 „ Zikmundová Luisa
 „ Zlatníková Josefina
 „ Zubaníková Božena
 „ Zlábková Marie

Příloha č. 6 Počty frekventantek ženské školy průmyslové a pokračovací ve školním roce 1918/1919

TŘÍDA	POČET ŽÁKYNĚ
Ročník I. A	12
Ročník I. B	24
Ročník II. A	13
Ročník II. B	13
Pracovna	22
Odpolední kurz šití prádla I.	27
Odpolední kurz šití prádla II.	24
Odpolední kurz šití šatů I.	18
Odpolední kurz šití šatů II.	46
Střihačský kurz	29
Večerní kurz šití prádla I.	10
Večerní kurz šití prádla II.	11
Večerní kurz šití šatů I.	22
Večerní kurz šití šatů II.	28
Škola jazyka něm. oddělení I.	10
Škola jazyka něm. oddělení II.	12
Celková frekvence	321

Ženská škola průmyslová – z tabulky lze vyčíst, že kurzy konající se v odpoledních hodinách měly více posluchaček, jelikož mnoho dívek a žen dopoledne pracovala a odpoledne se vzdělávaly

TŘÍDA	POČET ŽÁKYNĚ
I. A	46
I. B	47
II. A	15
II. B	15
Celková frekvence	123

Odborná škola pokračovací pro učednice živnosti oděvní ve školním roce 1918/1919, kdy žákyně absolvovaly pouze první ročníky a druhé ročníky již značná část dívek a žen nenavštěvovala

Příloha č. 7. Stravovací akce ve školním roce 1934/1935

ŠKOLA	POČET POUKÁZEK
Odborná škola pro ženská povolání	400
Ústav pro vzdělávání učitelek domácích nauk	150
Čes. spol. dívčí reformní reálné gymnázium	150
Jirsíkovo gymnázium	200
Státní reformní reálné gymnázium	250
Reálka Dr. Augusta Zátky	240
I. státní průmyslová škola	250
II. státní průmyslová škola	100

Poukázky na obědy v celkové hodnotě 7 250 Kč štědře věnované Dámským spolkem Ludmila v době, kdy byla situace po hospodářské krizi již poměrně klidná a politická situace ještě nebyla tak vyhrocená.